

Dersim'in Ovacık Aşiretlerinin 19. Yüzyıl ve Sonrasındaki Otorite Karşıtı Hareketleri

Yalçın ÇAKMAK*

I. Giriş

Muhtevası itibarıyla aidiyet hissi barındıran ya da yükleyen aşiret olgusu, kendine bağlı mensuplarının çeşitli gerekçelerle ön plana getirdiği ortak anlamlarla, varlığını tarih içinde adeta bir “kök anlatıya” değin götürür ya da öyle hissettirir. Olgunun kendisine doğrudan ya da dolaylı olarak tesadüf eden oluşumlar, bugünün Batı dünyasında modern devletlerin geçirdiği değişim ve dönüşümle sönümlense de bilhassa Ortadoğu'daki belirli topluluklar için aşiret, varlığını hala güçlü bir şekilde hissettirmektedir. Bu yönüyle, aşiret olgusunun geçmişe nazaran etkisi tartışmalı olmakla beraber -özellikle konumuz bağlamında ve günümüzde- 1. Dünya Savaşı öncesinde Anadolu'dan Ortadoğu'ya uzanan geniş bir alan üzerinde hükümranlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanışıyla, bu devletin “mülkü” üzerinde kurulan devletlerdeki rolü hala güncelliği ve realitesini korumaktadır. Yaşanan bu süreçlerde -şimdilik geleceğinin ne olacağı kestirilemese de- en azından bir “duygu toplumu” olarak Ortadoğu'da aşiret, insanoglunun, şimdi ve gelecek

* Munzur Üniversitesi Tarih Bölümü, Tunceli / ORCID: 0000-0002-7065-2659 / ycakmak@munzur.edu.tr

Araştırma makalesi. Geliş tarihi: 22 Aralık 2023 / Kabul tarihi: 5 Ekim 2024.

Bu makale, Ovacık bölgesindeki aşiretlerle ilgili güncel bilgileri büyük bir yardımseverlikle paylaşan Derviş Cemal Ocağı'ndan sayın Zeynel Örnek'e ithaf edilmiştir. Bu vesileyle çalışmayı muhakkik bir gözle okuyan Doç. Dr. Zülfiye Koçak, Doğukan Demir ve müteveffâ Dr. Mehmet Yıldırım'a teşekkür ederim.

karşısında düştüğü “belirsizliğe” karşı tarihsel bir anlatı ve duygudaşlık etrafında birleşenlerin *asabiyesini* güçlendirip, kader birlikteliği sağlamaktadır.

Tarihsel bağlamı ve bilhassa Osmanlı İmparatorluğu düşünüldüğünde aşiret realitesi, henüz kuruluşundan itibaren söz konusu devletin hükümdarlık sahası içerisinde varlığını hissettirmiştir. Bu açıdan 16. yüzyıla değin bilhassa konar-göçer Türkmen aşiretlerinin, devlet ile olan ilişkilerinde, merkezileşme politikalarından olumsuz etkilenmelerinden ötürü muhalif bir tutum takındıkları görülür.¹ Aynı şekilde Safevilere karşı kazanılan Çaldıran Savaşı (1514) ve sonrasındaki toprak genişlemesiyle Kürt ve Arap aşiretleriyle de itaatten-otorite karşıtlığına varan bir muhataplık süreci başladı. Aşiretlerle girişilen bu ilişki, Osmanlı'nın özellikle toprakları üzerinde oturtmaya çalıştığı otorite tesisi açısından, 18. yüzyılda giderek yoğunlaşacak bir uygulama olarak “sürgün” siyasetini beraberinde getirdi. Bu ise da daha çok Anadolu'daki aşiretlerin, yaşadıkları bölgelerden -başta Rakka olmak üzere- uzak mntikalara sürülmeleri şeklinde gerçekleşti.²

18. yüzyılda aşiretleri otorite altına alma yönlü bu siyaset ile tam anlamıyla başarı sağlanılamamış olunmalı ki özellikle 19. yüzyılda Tanzimat süreciyle beraber sıkılaştırılan, taşra üzerinde kontrolün tamamen tesisi adına girişilen uygulamalarla yeniden bir muhataplık sorunu oluştu. Söz konusu durumun, modern ve merkeziyetçi bir devlet inşasına girişen Osmanlı'nın içinde bulunduğu koşullarla yakın bir ilişkisi vardı. Bu bakımdan özellikle 1865-1866 yılları arasındaki Fırka-i İslahiye hareketiyle Çukurova bölgesi ve sathındaki aşiretlere yönelik ıslahat maksadıyla doğrudan askeri müdahalelere girişildi.³ Benzer bir durum Anadolu'nun diğer otorite karşıtı pratikleri ile bilinen aşiretlerine yönelik müdahalelerle de ön plana geldi. Buna, yüzyılın sonlarında kurulan Hamidiye Alayları ile Ermeni tehlikesine karşı hem paramiliter bir “Sünni Kürt” grup tesis etme hem de Kürt aşiretlerini kontrol altına alma amacı eklendi.⁴ Bu durum, Kürt aşiretlerinin Ermeni köylerine talanlarını ve

¹ Bu hususta yapılmış önemli bir çalışma olarak bkz. Rudi Paul Lindner, *Osmanlılar ve Göçebeler* (Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2000).

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı* (İstanbul: Eren Yayınları, 1987); Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. 4. Baskı (Ankara: TTK. Yayınları, 2006).

³ Süreç ve detayları ile ilgili bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*. haz. Yusuf Halaçoğlu (İstanbul: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980), 113 vd.; Ahmet Cevdet Paşa. *Tezâkir*, 21-39, 2. Baskı. yay. Cavid Baysun (Ankara: TTK Yayınları, 1986), 107 vd.

⁴ Bkz. Janet Klein, *The Margins of Empire: Kurdish Militias in the Ottoman Tribal Zone* (California: Stanford University Press 2011); Orhan Örs, *Aşiretçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık Kanşığında Osmanlı'nın Kürt Siyaseti (1876-1909)*. (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2019); Yalçın Çakmak ve Tuncay Şur, “Margins of Allegiance and Revolt: Relations between Kurdish Tribes and the State from the Late Ottoman Period to the Early Modern Republic”. *International Journal of Conflict and Violence*, 16 (2022); Tuncay Şur ve Yalçın Çak-

karşılık olarak gerilimli bir ilişki ile beraber, aşiret liderlerinin önderliğinde tarımsal üreticiler üzerindeki baskıları arttırdığı için bir dizi şikâyet ve direnişe getirdi.⁵ Süreçle birlikte uygulamaya konulan politikaların lokal düzeyde belirli aşiretlerin kontrolünü sağladığı görülse de (İç Anadolu bölgesi)⁶ 20. yüzyılda yeniden aşiretlere yönelik bir siyaset ve düzenlemenin devreye sokulmasından bir önceki yüzyılda amaçlanan siyasetin de tamamen başarıya ulaşmadığı anlaşılmaktaydı.⁷

Dile getirilen bu tarihsel çerçeve uyarınca bir dizi etmenin yanı sıra spesifik düzeyde Kızılbaş inancının da şekillendirdiği, kendine has Kürt kimliğiyle bilinen Dersim ile bu çalışmanın konusu olan Ovacık aşiretlerinin Geç Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan tarih aralığındaki durumlarına dair ne söylenebilir? Buna geçmeden evvel çalışmamızda izlenen yöntemden kısaca bahsetmek yerinde olur.

Mekân ve zaman olarak belirli bir sınırlılığa sahip çalışmamıza dair ilk olarak not düşülmesi gereken, ele alınan aşiretlerin yerleşik oldukları Ovacık mıntıkası sınırlarının da zaman içerisinde bir idari değişikliğe uğradığıdır. O nedenle Ovacık aşiretlerinin geçmişi üzerine düşünüp yazmak dün ve bugünün anlam dünyası ve "sınırları" düşünüldüğünde, her açıdan kesin bir çizgi ve kategorizasyona imkân tanımamaktadır. Bunda ise daha çok Ovacık'taki bazı aşiretlerin komşu diğer kazalarda da varlık göstermelerinin etkisi vardır. O nedenle Osmanlı belgelerinde ve bilhassa şekâvete konu kimi aşiretlerden bahsedilirken, doğrudan hangi kaza/ilçedeki kolu olduğuna yönelik özel ve spesifik bilgi(ler) vermediği sürece, bunların Ovacık-Hozat-Çemişgezek üçgenindeki o aşiretin herhangi bir kol ya da kollarından olması çok muhtemeldir. Ama sadece Ovacık ile özdeş yani burada yerleşik aşiretlerin varlığı da göz ardı edilemez (*Aslan, Mexsu, Beytu* gibi). Yine Osmanlı ile Cumhuriyet döneminde Ovacık'ın idari sınırları değiştikçe bölgenin kapsamına giren aşiretler ve sayıları da farklılık göstermiştir ki çalışmamızda bu değişkenliğe

mak. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kürt Aşiretleri ve Devlet İlişkilerine Panoramik Bir Bakış". *Kürtler ve Cumhuriyet*. haz. Ayhan Işık vd. (Ankara: Dipnot Yayınları, 2023), 935-952.

⁵ Nadir Özbek, *İmparatorluğun Bedeli, Osmanlı'da Vergi, Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839-1908)*. (Ankara: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları), 31, 81, 105, 205-206.

⁶ Bu hususla ilgili tarafımızca kaleme alınmış bir kitap bölümü 2025 yılında şurada yayınlanacaktır: Yalçın Çakmak, "Turning Foreign Lands into a Homeland: A History of Kurds". *Kurds of Central Anatolia: Past, Present, and Future*. eds. Hacı Çevik ve Mehmet Gürses (I.B. Tauris, 2025).

⁷ Bkz. Serhat Bozkurt, "Bir Toplumsal Mühendislik Kurumu Olarak 'Aşâir ve Muhâcirin Müdiriyyet-i Umûmiyyesi'". Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2013 ve aynı yazar "Son Dönem Osmanlısında Aşiretlerle İlgili Yapılan Kanuni Düzenlemelere Dair Bir Bilanço Denemesi (1909-1917)". *Aktör, Mütefik, Şakî: Kürt Aşiretleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022), 51-73.

de dikkat edildi. O nedenle elden geldiğince, resmî-idari sınırlardan ziyade Ovacık aşiretleri kendi dönem, bağlam ve ilişkileri içinde ele alındı. Bu yapılırken parçası oldukları Dersim bölgesi aşiretlerinin bir bütün olarak Osmanlıdan-erken Cumhuriyet'e resmî otoritelerce nasıl bir bağlam içerisinde ele alınıp, "kodlandıkları" gösterilmeye çalışılmıştır. Bunun için de sadece tarihsel bilgi değil siyasal antropolojiden de istifade edilerek, bugünden geriye doğru, retrospektif bir okuma yapmanın olanaklara başvuruldu. Diğer bir ifadeyle; Ovacık aşiretlerine dair günümüzdeki ampirik verilerden hareketle, tarihleri arasında bir bağ kurup-kuramamanın imkanları serimlenmeye çalışıldı. Devamında da tek başına mutlak hükmü bildirmese de en azından bu çalışmanın konusu olan aşiretlerin şekâvet ve otorite karşılığının sınanabileceği bir kaynak türü olarak Osmanlı ile Cumhuriyet dönemi arşivi ve kaleme alınan kaynaklarındaki resmî yazışmalar ve bizzat bu aşiretlerin "hedefi" haline gelen topluluk ve köylerin gerçekleştirdikleri şikayetler üzerinden Ovacık aşiretlerinin 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk çeyreğine sarkan ve daha çok çevreleri ve resmî otoriteye yönelen şekâvetleri irdelenmeye çalışıldı.

II. Dersim Aşiretleri ve Resmî Algıdaki Yerleri

Osmanlı belgelerinde genel itibarıyla Dersim aşiretlerinden; 19. yüzyıldan önce "Desim", Tujik ya da Ducik dağından isimle "Ducik/Tujik Ekradı" ve yine bölgeye takriben 16. yüzyılın sonu-17. yüzyılın başında Malatya-Adıyaman istikametinden gelen Şih/Şeyh Hasanlılardan⁸ hareketle "Şeyh Hasanlı" aşiretleri olarak, genel başlıklarla söz edildiği görülür. Bununla birlikte 18. yüzyılın ikinci yarısı ve daha çok da 19. yüzyıldan itibaren, coğrafyadaki aşiretler giderek, bugünkü spesifik adlarıyla anılmıştır.⁹ Söz konusu durum, Dersim bölgesindeki çoğu aşiretin zaman içerisinde bağlı oldukları bu üst yapılardan koparak, giderek bağımsız birer aşiret halini almaları ya da yeni örgütlenmeleriyle alakalıdır. Diğer bir ifadeyle Şeyh Hasan(lu/lı) ve Desim(lü/li) aşiretleri olarak bilinen bu yapıların içindeki "ezbet" denilen alt kollar, sonradan aşiret hüviyetine kavuşmuştur.¹⁰ Bunun bilinen yazılı kaynaklar üzerinden sınanmasında da Osmanlı'nın 19. yüzyılda Dersim aşiretleri

⁸ Bu isim yöresel telaffuzda söz konusu adlandırılmayla beraber "Şih/Şix Hesenan yahut "Hasan" şeklinde ifade bulunmaktadır. Makalede -belgelerden yapılan alıntılardaki orijinal vurgulara (*Şeyh Hasan*) sadık kalınmak koşuluyla- yöresel telaffuzlar arasında yer alan "Şih Hasan" adı tercih edilecektir.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yalçın Çakmak, "Osmanlı Devleti'nin Dersim İnançına Yönelik Algısı ve Tasvirine Genel Bir Bakış". *Tunceli (Dersim) Tarihinin Kesitler*. ed. Şahin Yedek (İstanbul: Hiper Yayınları, 2019); Mehmet Yıldırım, "Desimli Aşireti'nden Dersim Sancağı'na". *Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/1 (2012).

¹⁰ Ezbetler, hali hazırda halen bölge aşiretleri içerisindeki alt kollar olarak varlığını devam ettirir.

ile daha çok ilgilenmeye başlamasının etkisi vardır. Söz konusu durumsa daha çok, aşiretlerin otorite tanımaz hareketlerinin arşivlere yansımaları sayesinde mümkündür.¹¹

Dersim'deki Kürt aşiretleri Osmanlı resmî söyleminde; *râfîzî*, *Kızılbaş-ı bed-maâş*, *itikâdât-ı bâtula*, *küfrî mücîb revâfîz-ı Acem*, *Kızılbaş şakî*, *râfîzî'ul-mezhep*, *rafz ve ilbâd üzere muhavel bir kavm-i leîm*, *Ekrâd-ı bed-ayin* ve *bed-nibâd* gibi çeşitli olumsuz-karşı mezhepçi vurgularla anıldı.¹² Bu pejoratif nitelendirmeler de daha çok bölgedeki Kızılbaş Kürt aşiretlerinin *bâgî*, *şakî*, *eşkyâ* gibi otorite karşıtı ve bunun da yanı sıra *mutî*, *nim-mutî* ve *gayr-i mutî* (otoriteye boyun eğen, yarı uyan ve tamamen karşıt) gibi devletle ilişkileri üzerinden ön plana geldi. 19. yüzyıldan itibaren de bu vurgu *Ekrad Kızılbaş*, *Kızılbaş Kürt*, *Kızılbaş Ekrad*, *Kızılbaş eşkyâ*, *bedevî Kürt*, *Alevî*, *sürh-ser*, *râfîzî*, *râfîzîyyu'l-mezhep*, *Şîî*, *Caferî*, *Alîyü'l-lâhî* gibi adlandırmalarla sürdürüldü.¹³ Bununla beraber bölgede nüfusun çoğunluğu Kızılbaş olsa da başta Ermeni ve Sünnî olmak üzere farklı inanç mensupları da bulunmaktaydı ki bunlar da daha çok yerleşik olup Osmanlı idaresine bağlı (*mutî*) topluluklardı.

Dersim'in söz konusu Kürt-Kızılbaş aşiretleri sahip oldukları bu özelliklerinden ötürü Osmanlı tarafından sürekli diskriminasyona tabi tutuldular.¹⁴ Buna karşılık aşiretler de -özellikle Kızılbaş inançlarından ötürü- Sünnî Osmanlı devletine yönelik menfî bir tutum takındıkları için, bölgede, 16. yüzyıldaki Osmanlı egemenliğine girişinden itibaren karşılıklı olarak mesafeli bir bakış açısı gelişti. Bu durum Osmanlı Devleti'nin yıkılışına değin devam etti ve "eşkiya yuvası" olarak görülen Dersim'in kontrolü için devlet, askeri hareketler başta olmak üzere, aşiretlerin kontrolünü sağlamak için çeşitli politikalara başvurdu.¹⁵ Yıldırım'ın da ifade ettiği gibi Dersim bu tarih boyunca "düzene eklemelenemeyen bir ada konumundadır."¹⁶ Buradaki temel saik yani bölge aşiretlerinin otorite karşıtı hareketleri, sadece inançsal farklılıklardan kaynaklanmıyordu. Çünkü ilerleyen satırlardaki daha spesifik örneklerden de anlaşılacağı üzere eşkiyalık ve beraberindeki yağma faaliyetleri bizzat kendi içlerine de yöneldiği gibi sadece Sünnî Müslümanlarla da sınırlı kalma-

¹¹ Çakmak, "Osmanlı Devleti'nin Dersim", s. 160.

¹² Çakmak, "Osmanlı Devleti'nin Dersim", s. 162-163 ve aynı yazar "Mitik Bir Yurt Olarak Horasan'dan Dersim'e Şeyh/Şih Hasan Aşiretleri". *Aktör, Müttetik, Şakî: Kürt Aşiretleri*. ed. Tuncay Şur ve Yalçın Çakmak (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022), 113-114.

¹³ Yalçın Çakmak, *Sultanın Kızılbaşları: II. Abdülhamid Dönemi Alevî Algısı ve Siyaseti* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 401.

¹⁴ Çakmak, "Osmanlı Devleti'nin Dersim", 161-167.

¹⁵ Çakmak, *Sultanın Kızılbaşları*, 387 vd.

¹⁶ Mehmet Yıldırım, "Tanzimat'tan Tunceli Kanunu'na Kadar Dersim'de Eşkiyalık Sorunu". *Aktör, Müttetik, Şakî: Kürt Aşiretleri*. ed. Tuncay Şur ve Yalçın Çakmak (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022), 192.

dı. Bu bakımdan; bölgenin coğrafyasından-toprak koşullarına, ikliminden nüfus yapısı ve silahlı gücüne değin sahip olduğu bir takım özellikleriyle birlikte, bunların da etkilediği sosyo-ekonomik yapılanmayla ilişkili “toplumsal ve mekânsal” bir zemin ilişkisi söz konusuydu.¹⁷ İlgili bağlam uyarınca, tarihsel olarak “iç ve dış” olarak tasnif edilen Dersim’in daha çok dağlık, ulaşım ve iletişimin zor olduğu “iç” mıntikasına tekabül eden Ovacık ve yerleşik aşiretleri de bahse konu dinamiklerin etkisiyle, patrimonyal devletten modern devlete geçiş sürecine tekabül eden Osmanlı’dan erken Cumhuriyet’e uzanan periyotta kendilerine has bir biçimde şekillendirip-sürdürdükleri şekavet hadiseleriyle ön plana geldiler. Bunda “dağlı ve ovalı” dikotomisinin taşıdığı coğrafya ve zihniyet özellikleri kadar gerek kendi bölgelerinde gerekse civarlarındaki tarım ve hayvan yetiştiriciliğinden elde edilen artı-değer üretim sürecinin neresinde bulduklarının payı da vardı. Fakat bunlar da bu komplike yapıyı tam anlamıyla izahta tek nedenler değildi. Zira ortada artık 19. yüzyıldan 20. yüzyıla uzanan periyotta devlet zihniyetindeki değişim ve dönüşümlerle birlikte devreye giren yeni aparat ve aktörler söz konusuydu. Bu açıdan dönem bağlamıyla birlikte düşünüldüğünde, bölgenin koşulları ile aşiretlerin yapısı ve tarihsel rolleri kadar, modern devletin bilhasna idarî, hukukî, malî, maarif vs. açılardan taşraya dayattığı “tekçi” ve “homojenleştirici” bakış açısı da “rıza” yahut eskiden beri sürdürüle gelen şiddet politikalarının yeni versiyonlarıyla varlığını daha çok ve istikrarlı bir şekilde hissettirdi. Diğer bir ifadeyle, devlet aktörlerinin bu ideolojik çerçeveden, aşiretlerin ise kendi cephelelerinden geleneksel imtiyaz ve alışkanlıklarını sürdürme istekleri mevcut ana çelişkiyi hem daha çeşitlendirdi hem de daha derinleştirdi.

Çizilen bu genel çerçeve içerisinde Ovacık aşiretleri nezdinde yakınçağda meydana gelen şekâvet ve talan olgusunu Dersim aşiretleri bağlamında nasıl ele almak gerekir? Öncelikle söz konusu olgunun sadece Dersim bölgesiyle sınırlı tutulamayacağını ifade etmek gerekir. Zira uzun bir Osmanlı dönemi boyunca ve özellikle 19. yüzyılda, devletin farklı kıtalardaki topraklarında birçok aşiret ya da değişik grupların benzer hadiselerle anıldıkları ve merkezi otoritenin de buna uygun bir dil geliştirdiği bilinmektedir. Bunların kimi zaman çözüme kavuşturulduğu görülmekle beraber özellikle Balkan yarımadasındaki Hristiyan ahalinin bağımsızlığıyla başlayan “çözülme” başta olmak üzere Osmanlı’nın, “Kürdistan” olarak adlandırdığı mıntika ile daha aşağıda bedevi Arap aşiretlerinden Cebel-i Lübnan topluluklarına değin uzanan geniş bir bölgede bu gibi problemlerle karşı karşıya kalıp, uğraştığı görülür. Bu bakımdan özellikle Dersim’in, dönemin belgeleriyle “vilâyât-ı sittenin kalbgâhında cerâhat” olarak görülmesinden ve sürekli otorite tanımaz davranışlarıyla kodlanmasından ötürü, mevcut resmî algı Cumhuriyet bürokrasi-

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım, “Tanzimat’tan Tunceli Kanunu’na Kadar”, 193-203.

sine de intikal etti. Yani Dersim bu hususta “bölgesel özerkliği” daha uzun süre koruduğundan, ona dair oluşturulan resmî algıyı sürdüren Cumhuriyet bürokrasisinin zihnindeki tüm tarihsel argümanlar ve yaşanmışlıklar da müdahale için bilhassa “geri çağrıldı”. Bu bakımdan öncesinden başlayarak, Osmanlı ile Cumhuriyet’in arafı olarak nitelendirebileceğimiz 1920-21 aralığında meydana gelen Koçgiri Hadisesi (1921) ve sonrasında Cumhuriyet’e geçişle düzenlenen 1926 tarihli Koç Uşağı Tedbî Harekatı’yla coğrafya üzerindeki resmî tasarruf ve algının, 1938’de meydana gelecek büyük müdahalenin yarattığı “katliama” altlık teşkil ettiği daha doğrusu “şiddetin kuluçka” dönemi olduğu söylenebilir. İşte bütün bu akış içerisinde Ovacık aşiretleri de önemli bir yer tuttu.

III. Dönemsel Sınır Değişikliklerinin Ovacık Aşiretlerinin Dağılımına Etkisi

Ovacık ilçesi bugün; kuzey cephesinde Munzur Dağları’nın ayırdığı Erzincan, güneyinde Hozat, güneydoğusunda Tunceli, kuzeydoğusunda ise Pülümür ile sınırdır. Bahse konu hudutlar, bilhassa 19. yüzyılın idarî taksimatlarından ötürü kısmî değişikliklere uğrasa da genel itibarıyla zaman içinde paralel bir coğrafik bütünlük sergilemiştir. Buna rağmen Ovacık aşiretlerinden bahsederken tamamen bir coğrafik alan içerisine sıkıştırılıp değerlendirilmeyecekleri de aşikârdır. Çünkü aşağıda da ortaya konulduğu gibi bölgedeki bu aşiretlerin kayıtlara geçtiklerinden itibaren doğrudan Ovacık ile anıldıkları kadar yer yer daha genel ve farklı başlıklar altında değerlendirildikleri ya da adlandırıldıkları da görülmekteydi. Bunu belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, bazen coğrafyayla beraber özel bilgilerin Ovacık ile örtüşmesi, bazen de doğrudan bölgenin adının zikredilmesiyle anlıyoruz. Bundan kastımız, 19. yüzyıl öncesinde bölge ve yerli ahalsinin daha çok *Desim*, *Ducik-Ducek-Tucik* ve *Şeyh Hasan* aşiretleri veya *Ekrâdi* olarak anılmasıdır.¹⁸

Osmanlı kayıtlarından, Şih Hasanlı ve Ducik Ekradının çevrelerine verdikleri rahatsızlık ve şekâvet/eşkiyâlıklardan ötürü şikâyet konusu oldukları ve bu vurguların Ovacık muhiti aşiretlerini içerdiği de anlaşılmaktadır. Bazen de çeşitli özel adlar ya da Ovacık ile özdeş kılabilceğimiz nitelermelerden bu bağı kurabilmekteyiz. Örneğin belirli aralıklarla ele geçirilen bazı kişilerin kesik başlarının İstanbul’a gönderildiği kayıtlara baktığımızda, bunlar arasın-

¹⁸ “Şeyh Hasanlu, Desimli ve Ducek yurdu [...]” (BOA. HAT. 83-3445, 29 Safer 1212/29 Ağustos 1797); “Tâife-i Ekraddan katl-i nüfus ve gasb-ı emvâl ve hetk-i a’râz ve ihrâk-ı buyut ve kurâ ve tecrîm-i fukâra misillü günâgün habâset ve şenâ’ata ibtidâr üzere olan Şeyh Hasanlu ve Desimli ve Ducek yurdu aşireti eşkiyâsının te’dib ve gûşmalleri hususuna [...]” (BOA. C.DH. 247-12324, evâil-i Zilkade 1212/17-26 Nisan 1798).

da Ovacık bölgesindeki yer ya da sonrasında aşiret adı olacak (*Topuzlu oğlu, Laçın oğlu, Leçan Uşağı* [Laçınan, Laçın Uşağı], *Karganlı* [Kırganlı], *Kalanlı, Müşkiretli* gibi) kişilerin bulunduğunu görürüz.¹⁹ Bununla beraber çok az da olsa kimileyin doğrudan Şih Hasanlı ve Desimli üst nitelendirmelerinin yanı sıra spesifik düzeyde aşiret isimlerine yer verildiği örneklerle de 19. yüzyıl öncesinde denk gelinmektedir.²⁰ Bu ise -yukarıda da dile getirildiği gibi- daha çok, söz konusu aşiretlerin giderek müstakil birer aşiret haline geliş süreçleriyle alakalı bir ara döneme tekabül eder. Aslında tüm bunlar da 19. yüzyıla giden süreçte, bölgedeki Şih Hasanlılar ve Seydanlıların bir nevi alt aşiretlere bölünme hikayesine ışık tutar. Bununla beraber, genel nitelendirmelerin yanı sıra, bazı durumlarda doğrudan Ovacık ve muhitine işaret edildiği örneklerle de rast gelinir.²¹ Buradan, sonrasındaki diğer kazalara nazaran Ovacık muhitinin 19. yüzyıldan önce özel ve de ayrıcalıklı bir alan vurgusuna sahip olduğunu görürüz. Bununla beraber, bahse konu yüzyıldan önce bölgeye gelen Şih Hasanlıların henüz Hozat ve Çemişgezek mıntıklarına yayılmadan önce Ovacık'a dağıldıkları ya da adını Ducik Dağı'ndan (bugünkü Ovacık sınırları içerisindeki Sultan Baba Dağı) alan *Ducik Ekradı* gibi bölgesel nitelendirmelerin Ovacık bölgesini kapsadığı da anlaşılmaktadır. Hatta Munzur suyunun akış istikametine göre ikiye ayrılan Dersim'in batı yakasının büyük oranda Şih Hasan ve Seydan aşiretleriyle meskûn olduğu söylenebilir ki Ovacık bu hat içerisinde önemli oranda bir nüfusa sahiptir. Bu aşiretlerin de (Şih Hasanlı) 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra Malatya-Adıyaman istikametinden Dersim'e geldikleri ve geçici bir süre Nazmiye bölgesinde bulduktan sonra Ovacık ve Batı Dersim bölgesine yerleştikleri anlaşılır.²² Böylece evvela Doğu Dersim bölgesinde varlıklarını hissettiren Şih Hasanlılar, 18. yüzyıl

¹⁹ BOA. C.ZB. 70-3484, 29 Şaban 1201/16 Haziran 1787; BOA HAT. 81-3368, 26 Muharrem 1213/10 Temmuz 1798; BOA. C.ZB. 12-576, 29 Zilhicce 1255/4 Mart 1840.

²⁰ “Çemişgezek kazasında sakin Şeyh Hasanlu ve Desimli ve Kıranlı/Keratlu? ve Karabalı Ekradı eşkiyâları [...]” (BOA. C.DH. 62-3088, evâil-i Zilkade 1167/20-29 Ağustos 1754); “Şeyh Hasanlu ve Gevanlu ve sâir eşkiyânın [...]” (BOA. AE.SABH.I. 97-6614, 27 Zilhicce 1189/ 18 Şubat 1776); “Şeyh Hasanlu ve Desimli ve Gevanlu şöhetleriyle müştahir [...]” (BOA. C.DH. 92-4596, evâhir Cemaziyelevvel 1195/25 Nisan-4 Mayıs 1781); “Müddet-i vâfirenden berü Çemişgezek ve havâlisinde zuhur eden Şeyh Hasanlu ve Gevânlu ve Karabalı Ekrâd-ı eşkiyâsının [...]” (BOA. AE.SABH.I. 52-3680, evâil-i Cemaziyelevvel 1190/20-29 Mayıs 1776).

²¹ “Dûcık ve Lertık ve Ovacık tâbir olunur mahallerde sakin Şeyh Hasanlu ve Desimli ve Gevânlu [...]” (BOA. C.ZB. 22-1094, 29 Safer 1196/13 Şubat 1782); “Dûcık ve Ovacık tâbir olunur nâm mahallerde Şeyh Hasanlu ve Desimli ve Gevânlu şöhetleriyle meşhûr Ekrâd eşkiyâlar [...]” (BOA. C.DH. 114-5657, evâsıt-ı Ramazan 1194/9-19 Eylül 1780); “Öteden berü sebb-i çeharyâr iden Ekrâd eşkiyâlarından Dûcık ve Ovacık nâm eşkiyâları [...]” (BOA. C.DH. 277-13821, 25 Cemaziyelevvel 1207/8 Ocak 1793).

²² Çakmak, “Mitik Bir Yurt”, 101.

ortalarından başlayarak sırasıyla Ovacık, Hozat ve yer yer de Çemişgezek mıntıklarına geçti. Çevrelerine verdikleri zarardan ötürü sık sık şikayetlere konu olan bu aşiret yapısının da özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyümenin verdiği güçle alt aşiretlere bölündüğü görülecektir ki bugün yaygın adıyla bilinen birçok Ovacık, Hozat ve Çemişgezek aşireti buradan neşet etmiştir.²³ Peki ortak bir aşiret gövdesinden-çatısından çeşitlenen bu aşiretler hangileridir?

IV. Batı Dersim Aşiretleri Olarak Şih Hasanlılar, Seydanlılar ve Ovacık Mıntıkası

Şih Hasan ve Seydanlılara dair çeşitli anlatılar söz konusudur. Bir eğilim Şih Hasanlıların merkezi aşiretlerinin Karaballı, Feratanlı (Ferhatanlı), Abbasan (Abbasan) ve Kırgan²⁴ aşiretlerinden meydana geldiği, diğeri de “Seydan” olarak zikredilen kola mensup Koç/Qoco/Kocan, Gew ve Kal/Gal aşiretlerinin de Şih Hasanlılara dâhil olduğu yönündedir. Nazmi Sevgen, Bodik Köyü’nde, Kalan aşiretinden bir kadının elinde gördüğü (sözlü anlatılarda da dile getirilmekle beraber) ve adını yine bu köyden alan (*Bodik şeceresi*) 1523 tarihli şeceredeki “Seyit Kemal” adının, söz konusu Seydan olduğunu iddia ederek bir Seyit Kemal Ocağı’na vurgu yapar.²⁵ Dersimi ise bu şecerenin ilk başta Lertik Köyü’nde Seyit Rıza’nın ailesinin elinde bulunduğunu, sonrasında Osmanlı saldırılarından korunmak üzere Bodik köyüne götürülüp, Seydanlılar tarafından “gasp” edildiğini ve böylelikle Seydan aşiretlerinin, şecerenin esas sahibinin kendilerinin olduğunu öne sürdüklerini belirtir.²⁶ Bu açıdan tüm anlatıları bir araya getirdiğimizde -birbirleriyle bağlarının ne olup, olmadıklarının ötesinde- Şih Hasan ve Seydanlıların alt kol aşiretlerine dair yine Dersimi tarafından ön plana getirilen aşağıdaki tasnifin mevcut gerçekliğe yönelik bir uygunluk taşıdığını belirtebiliriz:²⁷

²³ Şeyh Hasanlılar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Çakmak, “Mitik Bir Yurt”.

²⁴ Bölgedeki kimi anlatılarda Kırganlıların Şeyh Hasanlı olmadığı ve sonradan dahil edildikleri de dile getirilir.

²⁵ Nazmi Sevgen, “Efsaneden Hakikate”. *Tarih Dünyası*, III/21 (1951), 884. Şeyh Hasanlıların Malatya’daki öncüllerinin seyitliği için bkz. Çakmak, “Mitik Bir Yurt”, 104.

²⁶ M. Nuri Dersimi, *Hatıratım* (Stockholm: Roja Nû Yayınları, 1986), 132. Derviş Cemal Ocağı’ndan olan Turabi Dede ise (vefat etti) bu şecerenin bir baskınla Seyit Rıza’nın veya babasının evinden çalındığını söyler (*Mehmet Yıldırım ile kişisel görüşme*, 16 Ağustos 2022)

²⁷ Dersimi, *Hatıratım*, 133. Erzincan Valisi Ali Kemali ise Şih Hasanlılara dair iki türlü bilgi verir. Bir yer de şu şekilde şöyle bir sıralamada bulunur: “Kecel uşağı, Bal uşağı, Abbas uşağı, Abbasan uşağı (Abbas uşağının diğeri bir tarzda söylenişidir); Gav uşağı (Beyit uşağı, Aslan uşağı, Maksut uşağını muhtevindir.), Koc uşağı, Birmanlı uşağı, Aşuranlı uşağı, Demanlı uşağı, Bezgevr uşağı, Karaballı uşağı, Gülabi uşağı, Seyyit Kemal

Garbi [Batı] Dersim Aşiretleri

PİR HASAN										
SEYİT KALEMAMSOR [SEYDAN]							ŞİĞ [ŞİH] HASAN			
Koç [Kocan]		Gew [Gevan]			Kal [Kalan]		Karabalan [Karaballı]	Kırgan	Ferhadan [Feratan]	Abbasan [Abasan]
Reşkan [Reskan, Resik Uşağı]	Şemikan [Semku, Semkan-Sem Uşağı]	Maksudan	Yezgoran [Bezgeur-Pezgeur]	Arslanan [Aslan]	Bitan [Beytu-Beytan-Beytuşağı]	Balan	Beriman [Birman, Birmu]	Seyit Kemalan Balan [Sey Kemal]	Keçalan Abbasan	[Aşağı Abbasan-Kör Abbasan]
									Kaçınan [Laçınan]	

Buradan hareketle Seydanlıların, Çemişgezek-Ovacık-Pülümür, yine aynı isimle anılan Şih Hasanlıların ise Ovacık-Hozat mıntıklarında meskûn oldukları görülür. Daha da detaylandırırsak; Ovacık-Pülümür hattında Seydan'a mensup Kalan, Ovacık-Çemişgezek arasında Kocan/Qoco (Koç Uşağı), Semkan (Sam Uşağı) ve Reskan (Resik Uşağı), sadece Ovacık'taysa Gewan'ın alt kollarının yerleşik olduğu, diğer taraftan Ovacık-Hozat arasında ise Şih Hasanlı olan Karaballı, Feratanlı, Abasanlı ve Kırganlıların yer aldığı söylenebilir. Konumuzla ilgili olarak Ovacık'ı da “aşağı” ve “yukarı”

uşağı, Laçın uşağı, Ferhat uşağı. Bkz. Ali Kemal, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, İçtimai, Etnoğrafî, İdarî, İktisadi Tetkikat Tecrübesi* (Resimli Ay Matbaası, 1932), 188). Vali aynı eserin bir diğer yerindeyse Şih Hasanlıları Nuri Dersim'i gibi Şih Hasanlı ve Seydanlı olarak iki şubeye ayırıp bunları da alt aşiretleriyle şöyle sıralar: *Şey Hasanlılar*: Aşağı Abbas, Ferhat, Karabal, Kırganlı, Gülâbi, Lâçin ve İksorlu. *Seydanlılar*: Bozukanlı (Keçel), Yukarı Abbas, Bal, Beyt, Maksut, Arslan, Bezgevr, Koç, Resik, Şam, Aşuranlı, Demanlı, Birmanlı (a.g.e., s. 194). Bu tasnifin kendi içinde birtakım hataları barındırdığını söyleyebiliriz. Diğer yandan bölge üzerine gerçekleştirdiği çalışmalarıyla bilinen tarihçi-akademisyen Dr. Mehmet Yıldırım ise mevcut tarihi bilgileri sözlü anlatılarla mukayese ederek şöyle bir tasnifte bulunmuştur: **1- SEYİT/SEYDANLI**: 1.1. Khalu (Kalan), 1.1.1. Keçelan 1.1.2. Baliyan, 1.1.3. Birmu (Birman) 1.1.4. Abasan (Aşağı) / 1.2. Kewu (Kev), 1.2.1. Aslan Uşağı 1.2.2. Beyt Uşağı 1.2.3. Maksud Uşağı / 1.3. Qozu (Koçan), 1.3.1. Koç Uşağı 1.3.2. Şam Uşağı - **2. ŞİH HASANLI**: 2.1. Abasan (Yukarı) / 2.2. Ferhatan / 2.3. Karaballı / 2.4. Kırgan. Bkz. Yıldırım, “Desimli Aşireti'nden”, 33-34.

olarak ikiye ayırdığımızda Tornoba/Torunoba köyü ve altı ‐Aşığı Ovacık‐, bu hattın üst kısmıysa ‐Yukarı Ovacık‐tır. Aşığı muhitte Kalan, Keçelan (Kalanlıların alt kolu), Asuran, Sey Kemal (Kalan aşireti içinde bir kol olup aşiretin rehberidirler), Abasan, Kör Abasan (Aslen Kalanlı olup Lertik mıntıkasındalardır), Kırgan, Karaballı ve Laçınanlılar meskûndur. Ovacık ve yukarıdaki aşiretlerse Aslan/Arslan Uşığı, Beytu (Beyt Uşığı), Mestu (Mest Uşığı), Semku-Semkan, Bezgaur-Pezgaur (Topuzlu), Kocan, Reskan ve Hiroğullarıdır (Kalan aşireti içinde bir kol).²⁸ Bununla beraber söz konusu aşiretlerden bazılarının bilhassa Ovacık ile sınırdaş Hozat (Karaballı, Abasanlı) ve Çemişgezek (Reskan, Semkan, Kocan) bölgelerinde mevcut oldukları da unutulmamalıdır.²⁹ Bu ise esasında, girişte de dile getirildiği gibi Ovacık aşiretlerinin dağılımının ne bugünün ne de geçmişin kaza sınırlarıyla dar bir şekilde tutulup, anlaşılamayacağına işaretidir. Mesela Erzincan Valisi Ali Kemali'nin kaleme aldığı eserinde oluşturduğu ve tamamını ‐Şeyh Hasanlı‐ kategorisi altında topladığı Ovacık aşiretlerinin Ovacık ve diğer yerlerdeki dağılımları şu şekilde izah edilmiştir:³⁰

Bulunduğu yerler	Aşiretin ismi
Ovacık, Pülümür	Keçel uşığı
Ovacık, Pülümür	Bal uşığı
Ovacık, Pülümür, Hozat	Abbas uşığı
Ovacık, Pülümür, Erzincan	Abbasan (Aşığı Abbas uşığı)
Ovacık	Gâv uşığı
Ovacık, Hozat	Kırganlı
Ovacık, Hozat, Çemişgezek	Koç uşığı
Ovacık	Birim (Birmanlı)
Ovacık, Erzincan	Aşuran uşığı
Ovacık, Erzincan	Demanlı uşığı
Ovacık, Erzincan	Topuz (Bezğâr) [Bezgaur-Pezgeur]
Ovacık, Hozat	Karaballı uşığı
Ovacık, Pülümür	Seyyit Kemal uşığı
Ovacık, Hozat	Lâçin uşığı
Ovacık, Hozat	Ferhat uşığı
Ovacık, Kemah	Aslan uşığı
Ovacık, Kemah	Maksud uşığı
Ovacık	Beyit uşığı
Ovacık	Şam uşığı

²⁸ Zeynel Örnek ile kişisel görüşme, 2 Ağustos 2022.

²⁹ Söz konusu aşiretlerin resmî belgelerde ve yöresel dil Kıрманçki-Zazakideki telaffuzları farklıdır. Dolayısıyla bundan sonra, doğrudan alıntılar dışında söz konusu aşiretlerin yöresel telaffuzlarıyla zikredilecektir.

³⁰ Kemali, *Erzincan*, 190.

Bu bilgilere ek olarak, Dersim'in diğer yerlerinde olduğu gibi Ovacık'ta da aşiretler geleneksel olarak bölgedeki Kızılbaş ocaklarından birine bağlıdır. Yani herhangi bir ocağın mensubu olarak doğan bir kişinin, doğrudan hangi ocağın başlısı olduğu da doğuşuyla otomatikman bel(ir)lidir. Bu bakımdan Ovacık'taki aşiretlerin neredeyse tamamı Derviş Cemal Ocağı'nın talibi olup, ocak üyesi pirleri de talipleri olan bu aşiret mensupları arasında yaşarlar.³¹ Derviş Cemallilerin yanı sıra bazı köylerdeki Kureşan ve Bamasurlularla (Baba Mansur) beraber, Kedek (Koyungölü) köyündeki Ali Abbaslılar ve Hozat'tan gelip bölgeye yerleşmiş az sayıdaki Sarı Saltıklı aile de bölgede yaşayan diğer ocak mensuplarıdır.³²

Odak noktamızı bir adım daha da yoğunlaştırsak, bazıları sonradan gelip yerleşmekle beraber, bugün Ovacık köylerindeki meskûn aşiretler ve ocaklarına dair bilgileri şöyle sunabiliriz:³³

Köy eski adı	Köy yeni adı	Köydeki yerleşik aşiret ve ocaklar
Ada	Ada	Mexsu (Maksud Uşağı), Çarekan (Balku)
Haçkirek	Ağaçpınar	Abasan/Abbasan
Ağtaş, Dewa Devresi	Aktaş	Kureşan
Solasen	Akyayık	Beytu (Beyt Uşağı). Derviş Cemal Ocağı'ndan aileler de vardır
Çırpazın, Ferhatu	Arslandoğmuş	Mexsu (Maksud Uşağı), Demu (Kalan Aşireti'nden ayrılan bir grup)
Kırmil-Kırmel	Aşağıtorunoba	Karaballı, Abasan/Abbasan. Derviş Cemal Ocağı'ndan aileler de vardır
Nenkan, Nenikan	Aslıca	Kocan (Koç Uşağı)
Bilges	Bilgeç	Semku-Semkan (Sam/Sem Uşağı)
Burnağ	Burnak	Abasan/Abbasan. Köyde aslen Kalan Aşireti'nden olan Xroğulları da vardır
Bırdo	Çalbaş	Laçınan
Kakbel-Kakber-Kakbil	Buzlutepe	Laçınan
Merho-Merxo	Cevzlidere	Bezgeur/Pezgeur (Topuzan) ³⁴

³¹ Ovacık'taki Kocan, Semkan ve Reskan aşiretlerinin Hozat tarafındaki kollarından bazı ailelerin de başlangıçta Derviş Cemal talibi iken sonrasındaki birtakım anlaşmazlıklardan ötürü Bamasur/Baba Mansur Ocağı'nın talibi oldukları görülür (*Zeynel Örnek ile kişisel görüşme*).

³² *Zeynel Örnek ile kişisel görüşme*.

³³ Bu liste adı geçen köy muhtarlarının tek tek aranmasıyla oluşturulmuştur. Bu vesileyle kendilerine ve katkı sunan Zeynel Örnek'e çok teşekkür ederim. Listede bahsedilen ana aşiretler ya da alt kolları-ezbetleri bölgede yer yer bağımsız aşiretler olarak dile getirilse de (mesela Kalan aşiretinin alt kolları) okur bunların daha öncesinde bilgisi sunulan aşiret listeleriyle karşılaştırmasını yapabilir.

³⁴ Topuzan aşireti ya da koluna dair genel kanı -Ali Kemali'nin de işaret ettiği gibi- Bezgaur/Pezgeurlularla ilişkili olduklarıdır. Bununla beraber Bezgaur'lular da Dersim'i'nin

Çamalı	Çakmaklı	Bezgeur/Pezgeur. Aslan Uşağı ve Kocanlıların yanı sıra Derviş Cemal Ocağı'ndan aileler de vardır.
Kirgat, Çerxat	Çambulak	Keçelan (Kalan). Pilvenk Aşireti'nden birkaç aile de vardır
Merga Şüre	Çat	Keçelan (Kalan)
Mamkirek	Çayüstü	Karaballı
Kakbil	Karaoğlan	Bahtiyar, Kureşan
Qeredas	Karataş	Semku-Semkan (Sam/Sem Uşağı)
Pardi	Karayonca	Beytu (Beyt Uşağı) ve Mexsuluların (Maksud Uşağı) yanı sıra Çarekanlı bir aile de vardır
Kızığ	Kızık	Mexsu (Maksud Uşağı). Laçınan Aşireti, Derviş Cemal Ocağı ve Sarı Saltık Ocağı'ndan birkaç aile de vardır
Konax	Konaklar	Aslan, Haydaran
Kedek	Koyungölü	Aslan Uşağı ve birkaç Şadilli Aşireti'nden aile de vardır. Köyde Ali Abbas Ocağı mensupları da bulunmaktadır.
Qolcı	Kozluca	Aslan
Koso	Köseler	Aslan, Beytu (Beyt Uşağı)
Derik, Semko/Semku	Kuşluca	Semku-Semkan (Sam/Sem Uşağı). Derviş Cemal Ocağı'ndan aileler de vardır
Milaliyu	Mollaaliler	Beytu (Beyt Uşağı), Demu (Kalan)
Xesko-Xezku, Gaziku-şağı	Otlubahçe	Semku-Semkan (Sam/Sem Uşağı)
Kerdiz	Öveçler	Aslan Uşağı
Kodi	Paşadüzü	Beytu (Beyt Uşağı). Kalan Aşireti'nden birkaç aile de vardır.
Mıstu, Mustuşağı	Saritosun	Aslan Uşağı, Kurmeşli
Wiyelâkı/Wellak	Söğütlü	Bezgeur/Pezgeur
Sürü	Şahverdi	Aşuran, Bezgeur/Pezgeur, Balular (Kalan)
Gevrik	Çemberlitaş	Kırgan
Bozku	Çöğürlük	Mexsu (Maksud Uşağı)
Mamles-Mamlis	Doludibek	Kırgan
Meras-Maraş	Eğimli	Keçelan (Kalan)
Kalku, Kalikuşağı	Eğrikavak	Semku-Semkan (Sam/Sem Uşağı)
Eğripınar	Eğripınar	Mexsu (Maksud Uşağı). Derviş Cemal ve Kureşan ocaklarından aileler de vardır
Yelgazi-Yelxazi	Elgazi	Kureşan, Semku-Semkan (Sam/Sem Uşağı), Çarekan

tasnifinde belirttiği gibi Gew(an) aşiretinin alt kolu olarak görülsede Topuzanlıların, Gewanlıların içinde yaşayan ama aslen Kalanlı oldukları dile getirilir (*Zeynel Örnek ile kişisel görüşme*).

Birman	Eskigedik	Birimu (Kalan)
Garipuşağı	Garipuşağı	Kırğan. Bir mezrasında da Kocanlılar (Koç Uşağı) oturur.
Çime	Gözeler	Beytu (Beyt Uşağı)
Çakberi	Güneykonak	Aslan. Derviş Cemal Ocağı'ndan aileler ve Kurmeş Aşireti'nden bir aile de vardır.
Halitpınar	Halitpınar	Semku-Semkan (Sam/Sem Uşağı). Kureşan ve Bamasur/Baba Mansur ocaklarından aileler de vardır.
Hanu-Xanu	Hanuşağı	Bezgeur/Pezgeur
Hop	Havuzlu	Beytu (Beyt Uşağı)
Hanku	Isıtma	Mexsu (Maksud Uşağı). Pilvenk Aşireti'nden aileler de vardır
Harsi-Harşi	Işıkvuran	Aşuran. Köyde birer Bahtiyarlı ve Semkanlı (Sam/Sem Uşağı) aile de vardır
Velolar	Yazıören	Kalan, Beytu (Beyt Uşağı), Demu (Kalan)
Mitko	Tepsili	Semku-Semkan (Sam/Sem Uşağı)
Kışlı	Topuzlu	Bezgeur/Pezgeur. Kureşan Ocağı'ndan aileler de vardır.
Tetu	Tatuşağı	Mexsu (Maksud Uşağı), Beytu (Beyt Uşağı), Balikan, Laçınan ve Derviş Cemal Ocağı'ndan aileler vardır.
Zaruk	Yakatarla	Seykemalan (Kalan). Derviş Cemal Ocağı'ndan aileler de vardır
Dewa Pil	Büyük Köy-Yalmanlar	Kör Abbasan (Kalan)
Hamzik-Hemzik	Yarımkaya	Kalan, Bezgeur/Pezgeur, Hıran. Köyde Bamasur/Baba Mansur, Kureşan ve Derviş Cemal ocaklarından aileler de vardır.
Dewasure, Arzumak	Yaylagünü	Laçınan ve Aslan uşağı. Derviş Cemal Ocağı'ndan aileler de vardır.
Havaçor	Yenikonak	Xıroğulları (Kalan)
Qendo/Qandu	Yenisöğüt	Karaballı
Zeramik	Yeşilyazı	Mexsu (Maksud Uşağı), Haydaran, Kureşan.
Tilek	Yoğunçam	Abasan/Abbasan
Ortinik	Yoncalı	Laçınan. Derviş Cemal Ocağı'ndan aileler de vardır
Jârı	Ziyaret	Demanan, Ferru (Mest Uşağı), Mexsu (Maksud Uşağı). *Bu köy, Ali Abbas Ocağı'na bağlıdır. Köyde 1800'lerde devletçe yerleştirilmiş aileler (<i>Osmanoğulları</i> olarak bilinirler) ve Çerkes muhacirler bulunmaktadır ki bunlar sonradan Alevileşmiştir.

V. Dönem Belgelerinde Ovacık Aşiretleri

Diğer Dersim aşiretleri gibi Ovacık aşiretlerine yönelik bilgi de ekseriyetle 19. yüzyıl ve sonrasında kaleme alınan belgelerle artış gösterir. Bu da Osmanlı Devleti'nin kendi tebaasını yakından tanıyıp, yönetme istenci kadar, Tanzimat sürecinin başlangıcıyla (1839) beraber taşra üzerinde otoritesini farklı yöntemlerle tesis etme niyetiyle ilişkili bir sürece işaretler. Dolayısıyla Dersim bölgesi 1847 yılında sancağa çevrilirken, 1880-1888 yıllarını kapsayan sekiz yıllık kısa bir ara dönemde de vilayet pozisyonuna yükseltilip, sonrasında tekrardan sancak konumuna döndürülerek, eski idari statüyle yönetildi. Söz konusu tercih de her şeyden evvel, devletin, bölge üzerindeki yönetimini berkitmek için başvurduğu idari yöntemlerdendi. Bu süreçle paralel, Dersim'in toplumsal dokusuna dair mebzûl miktarda rapor veya lâyiha kaleme alındı. Adı geçen kaynaklardaki temel vurguysa daha çok, bölgede gerçekleştirilecek askerî, idarî, malî müdahaleler etrafında işlevsel kılınmaya çalışılan ıslahat programlarıyla ilişkiliydi. Bunlar yapılırken Dersim'in toplumsal dokusuyla yakından ilişkili aşiretler ve mevcut durumları da özel bir gündem konusu oldu. Özellikle otorite karşıtı eylem ve çevrelerine yönelik tasallutlarının böyle bir gündemin oluşmasında belirgin bir etkisi vardı. Buradan hareketle Dersim'deki Ovacık aşiretleri de bu anlatıya dâhil olup, belirli aralıklarla bölge aşiretleriyle ilgili hazırlanan raporlarda yerini aldılar. Bahse konu yer alış kimileyin bölge üzerine hazırlanan detaylı malumatlar, bazen de satır aralarına yansıyan ifadelerde karşılık buldu. Bununla yapılmak istenen ya da arzulanana da aşiretlerin hali hazırda yahut ileriye dönük olası bir tehdit unsuru olarak düşünülüp, otorite tesisi ya da müdahalenin gerekli görüldüğü durumlarda modern devletin doğasına uygun bir anlayışla bilgi üzerinden bir merkezleşmenin sağlanmasıydı. Elinizdeki çalışmanın konusu Ovacık aşiretleri ile sınırlı tutulduğu için Dersim mintikasındaki tüm aşiretlere dair detaylı bir malumat sunmanın olanağı yoktur. O nedenle en azından Ovacık aşiretleriyle ilgili iki örnek üzerinden Osmanlı'nın bölge aşiretlerine yönelik bilgi edinme arayışına ışık tutularak, bu anlayışın Cumhuriyet'e miras kalan diğer örnekleriyle ilişki ve karşılaştırmasına bakılabilir. Buradan hareketle söz konusu örneklerin bilhassa 20. yüzyılın ilk çeyreğinde daha tafsilatlı bir hal aldığını söyleyebiliriz.

Bahse konu örneklerden ilki 1908 tarihli bir rapor olup daha çok aşiretlerin şekâvetlerinden kaynaklı kaleme alınan bir niyet taşır. Dersim'in diğer aşiretlerine de yer verilen bu raporda; Ovacık'ta Kalan, Topuz, Beyt, Ar(s)lan, Maksud ve Sam Uşağı adı altında altı aşiret sayılıp, bunların da silahdarları iki bin beş yüz ve yeni silah sayıları da dört yüz elli olarak not edilmiştir. Bu kısa bilgilere ek olarak, söz konusu altı aşirete dair aşağıdaki önemli bilgilere de yer verilmiştir:

-Kalanlı Aşireti-

Bal ve Keçel uşakları nâmıyla iki şubeleri olup anlar [onlar] ile beraber bin kadar silâhendaz çıkarabilirler yüz kadar esliha-i cedîdeleri vardır gayr-i mutidirler arazileri kendilerini zirâatle geçindirecek bir halde değilse de mevâşileri çokcadır ağnâm ve aşârları tahmin sûretiyle üzerlerine zimmet kaydıyla tahsîli vakt-i merhûne terk olunur bunlar karârgâh-ı kadîminde kalan Dersimanlı aşiretindedir zarûretleri ve huşûnetleri ziyâde ise de mamûrelere tecâvüzleri kesret-i nüfûsları ve emsâlleri derecesinde değildir Munzurzâde Nuri ve Bako ve Seyyid Memli ve Sayıcan ağalar reisleridir bu aşiretten ayrılarak kazanın ova cihetinde bir karyede mukîm olan Hıroğullarından Ahmed Ağa ve Kali oğlu Veli ve Hüseyin ağalar mütacâviz ve muzırdırlar.

-Topuzlu Aşireti-

Pezgel Uşağı aşireti nâmıyla bir şubeleriyle beraber üç yüz kadar silâhendaz çıkarabilirler yüz kadar esliha-i cedîdeleri vardır gayr-i mutî ve şakidirler arazileri ve mevâşileri kendilerini geçindirebilir ise de zirâatleri pek azdır Ovacık kazası dâhilinde bulunan aşâyirin en şerîri addolunurlar mamûrelere ale'd-devâm tecavüz ederler ve her sûretle muhtac-ı tedîb ve terbiyedirlir Alişer Ağazâde Veli Ağa ve Kara Halil oğlu Veli Ağa ve Deli Velo oğlu Mahmud Ağa Kara Ali oğlu Kego [Kefo] Ağa reisleri olup cümlesi de yekdiğerinden muzırdır.

-Beyt Uşağı Aşireti-

İki yüz kadar silahendâz çıkarabilirler elli kadar esliha-i cedîdeleri vardır nîm-mutî sayılırlar yerleri kemâl-i refâh ile kendilerini geçindirir kazanın ova kısmında sakindirler aşâir-i sâireden ziyâde zirâatle taayyüş ederler hâric-i livâya alenen tecavüzleri ve mazarratları azdır ağavâtı Molla Mehmedzâde Dursun Efendi İsmail Ağa Zeynel Ağa ve Süleyman oğlu Halil Ağa'dır bi'n-nisbe hafifü'ş-şerdirlir.

-Arslan Uşağı Aşireti-

Üç yüz kadar silahendâz çıkarabilirler elli kadar esliha-i cedîdeleri vardır nîm-mutî sayılırlar yerleri kemâl-i refah ile kendilerini geçindirir bunlar da kazanın ova kısmında sâkin olup zirâatleri ziyâde ve mazarratları azdır Müdür Seyyid Ali Ağa Kedekli Hüseyin Ağa ve Süleyman Ağa isminde üç ağaları vardır meslek ve mişvârları tamamen Beytuşağı'na müşâbih olup mazarratları mahdûddur.

-Kâv ma'a Maksud Uşağı Aşireti-

Bu aşiret iki şube ise de karâbet cihetiyle aşiret-i vâhîde hükmünde olup beş yüz kadar silahendâzı ve yüz kadar esliha-i cedîdesi vardır nîm-mutî tabîrine karîb bir haldedirler kendilerini refah ile

geçindirecek yerleri ve merâları var ise de mamûrelere tecavüz edenleri ziyâdededir Kasım oğlu Munzur Ağa ve Çarpazınli Halil Ağa ve Hev [Hu] oğlu Süleyman Ağa ve Atalı [Ada] Muhsin Ağa namında dört ağaları olup içlerinde en fenası Munzur Ağa'dır.

-Şam Uşağı Aşireti-

İki yüz kadar silahendâz çıkarabilirler kırk elli kadar esliha-i cedîdeleri vardır gayr-i mutî ve şakidirler yerleri ve merâları kendilerini geçindirmeğe müsâid ise de gasb ve gâretle mütevaggil ve müteayyiş olup Topuz Uşağı aşireti gibi bu kazanın pek muzır aşâirindedir ağaları olan Süleyman Çavuş ve Lılo Ağa ve Munzur oğlu İbiş Ağa nâm eşhâs be-gâyet şerîr takımındandır [*yazım yanlışları orijinal metindeki gibidir, -y.ç.*].³⁵

Aynı raporda, ifade edilen altı aşiretin yanı sıra, tamamı Hozat kazası içerisinde dile getirilseler de aslında Ovacık'la da ilişkili olan şu aşiretlere de temas edilmiştir:

-Karaballı Aşireti-

Beş yüz kadar silahendâz çıkarabilir yüz yüz elli kadar martın berdan ve gara? nevinden esliha-i cedîdeleri tahmin kılınmaktadır nîm-mutî add olunabilirler yerleri kendilerini kemâl-i refâh ile geçindirir hâric-i livâya alenen ve müctemian tecâvüzleri ender ise de sirkat sûretiyle taaddîleri kesretlidir aşiret reîsi Kangozâde Mehmed Ağa rüesâ-yı aşâirin servet ve nüfûz itibarıyla en ileri gelenlerinden ve müfsidlerindedir aşiret-i merkûmenin Murtazazâde İsmail Ağa ve Mikâil Ağazâde Koç Ağa ve Yeşil Ağa isimlerinde birkaç ağavâtı daha bulunup Mehmed Ağa derecesinde nüfuzları yok ise de bunlardan Yeşil Ağa cümlesinin eşerr ve bedteridir.

-Ferhâd Uşağı Aşireti-

Bu aşiretin Laçın Uşağı namıyla ufak bir şubesi olup mezkûr şube halkıyla beraber dört yüz kadar silahendâz çıkarabilirler bunların ellerinde dahi yüz yüz elli kadar esliha-i cedîde bulunur arazileri kemâl-i refâh ile kendilerini geçindirir bunlar da nîm-mutî sayılabilirler aşiret efrâdına karşı nüfûzları müsâvi derecede olmak üzere Kahraman Ağazâde Dişab Ağa ve Dişabzâde Süleyman Ağa ve Alişer Ağazâde Keko Ağa ağavâtının ilerü gelenlerindedir Dişab Ağa'nın mazarratı mahdûd ise de fesâd-ı ahlâk ashâbından olan Süleyman Ağa'nın bi'l-vasıta sirkatı ve Keko Ağa'nın bâzan bi'z-zât fiil-i gasba da müşâreketi vardır bunların mâdununda olmak üzere Küçük Ağa ve

³⁵ BOA. İ.DH. 1467-1, 3 Cemaziyelahir 1326/3 Temmuz 1908.

Cemşid Ağa nâmlarında diğeri iki ağaları var ise de mazarratları hafiftir.

[...]

-Koç Uşağı Aşireti-

Bu aşiretin Resik Uşağı nâmıyla yekdiğerine mücâvir olarak mukîm bir şubesi vardır müştereken üç yüz kadar silahendâz çıkarabilirler yüz elli kadar esliha-i cedîdeleri tahmîn olunmaktadır gayr-i mutî ve şakidirler arazileri ve mevâşileri kendilerini geçindirebilir ise de zirâatleri pek azdır. Hozat kazâsı dâhilinde bulunan aşâirin en şerîri add olunurlar mamûrelere ale'd-devâm tecâvüz ederler her sûretle muhtâc-ı te'dîb ve terbiyedirler ağaları iki kısım olup birinci kısımda Timur oğlu Hüseyin Ağa Kerim oğlu Bego Ağa Veli Süleyman oğlu Seyyid Han Ağa ve Halil Ağa ve ikinci kısımda Maksud oğlu İdare nâm-ı diğeri İbrahim Ağa Mahmud Ağa ve Seyyid Ali Ağa nâm şahıslar olup cümlesi yekdiğerinden bedterdir.

-Yukarı Abbas Uşağı Aşireti-

Üç yüz kadar silahendâz çıkarabilirler elli kadar esliha-i cedîdeleri vardır yerleri kendilerini geçindirebilir ise de zirâatleri pek azdır gayr-i mutî sayılırlar mamûrelere tecâvüzleri kesîrî'l-vukûdur bu aşiretin riyâseti Seyyid İbrahim isminde Dersim sâdâtının en ileri gelenlerinden bir şahıs yedinde iken vefâtından sonra evlâdı iki fırkaya ayrılarak riyâset ve siyâdet iddiâsıyla dâimâ münâzaa ederler fırkanın birine Seyyid Rıza ve diğeri Seyid Ağa ismindeki oğulları riyâset eder her ikisi de manen ve maddeten muzırdır.

-Bahtiyarlı Aşireti-

Rutanlı Aşireti nâmıyla aslen Türk iken Kürdleşmiş bir şubesiyle beraber dört yüz kadar silahendâz çıkarabilirler. Yüz yüz elli kadar esliha-i cedîdeleri vardır gayr-i mutî sayılırlar Mamûrelere tecâvüzleri kesîrî'l-vukûdur arazileri mevâşileri kendilerini refahla geçindirir Müstakilen Veli Ağa isminde bir reîse tâbidirler Veli Ağa'nın Gülabi Ağa isminde bir biraderi Paşo Ağa namında yetişmiş bir oğlu vardır hepsi de eşhâs-ı muzıradandırlar.

-Kırganlı Aşireti-

Üç yüz kadar silahendâz çıkarabilirler elli altmış kadar esliha-i cedîdeleri vardır yerleri ve mevâşileri kendilerini geçindirebilir gayr-i mutî ve şakidirler aşîret efrâdından berây-ı ahz ve îtâ merkez-i livâ çarşısına gelen ve gidene bile azdır Hozat kazâsı aşâirinin ikinci derecede şerîri sayılırlar mamûrelere kesretle tecâvüz ederler ağnâm ve aşârları tahmîn sûretiyle üzerlerine zimmet kaydıyla tahsîli vakt-i merhûne terk

edilir Şatoğlu, Paşo Ağa ve Mevali Ağa ve Hasan Ağa isminde üç ağaları vardır [yazım yanlışları orijinal metindeki gibidir, -y.ç.].³⁶

İkinci örneğimiz ise 1918 yılında gerçekleşen Osmanlı'nın son aşiret sayımı *Fibristü'l Aşâir*'dir.³⁷ Burada da Dersim (Ovacık, Hozat, Nazmiye, Mazgirt) aşiretlerine dair birtakım malumatlar yer alır. Çemişgezek'in yer almadığı bu sayımda, Ovacık ve Hozat aşiretleriyle alakalı bilgileri bir araya toplarsak ortaya şöyle bir tablo çıkar:

Aşiretin hurûf-ı hecâ tertîbiyle esâmisi	Bulunduğu mahal				Mikdâr-ı Nüfusu	Seyyar ve Nim seyyarı	Cevelângâhı
	Vilâyet	Livâ	Kazâ	Nâhiye			
Arslan Uşâğı	Ma'mûretü'l-Azîz	Dersim	Ovacık	Merkez	400	Meskûn	Muhîtinde yaylağa çıkarlar
Aşâğı Abbas Uşâğı	Ma'mûretü'l-Azîz	Dersim	Hozat	Sin	350	Meskûn	Yaz mevsiminde haymenişindirler
Bahtiyâr Uşâğı	Ma'mûretü'l-Azîz	Dersim	Hozat	Sin	450	Meskûn	Muhîtinde
Beýt Uşâğı	Ma'mûretü'l-Azîz	Dersim	Ovacık	Merkez	400	Meskûn	Muhîtinde
Pergevar/ Pezgüvar	Ma'mûretü'l-Azîz	Dersim	Ovacık	Çerpazin	200	Meskûn	Muhîtinde
Şam Uşâğı	Ma'mûretü'l-Azîz	Dersim	Ovacık	Çerpazin	350	Meskûn	Muhîtinde
Ferhâd Uşâğı	Ma'mûretü'l-Azîz	Dersim	Hozat	Segedik ³⁸	700	Meskûn	Muhîtinde
Kalan	Ma'mûretü'l-Azîz	Dersim	Ovacık	Kalan	2.000	Meskûn	Muhîtinde
Karaballı	Ma'mûretü'l-Azîz	Dersim	Hozat	Segedik	1.000	Meskûn	Muhîtinde
Koç ve Resik Uşâğı	Ma'mûretü'l-Azîz	Dersim	Hozat	Segedik	400	Meskûn	Arazi-yi emirîyyede
Kırğan	Ma'mûretü'l-Azîz	Dersim	Hozat	Sin	270	Meskûn	Muhîtinde
Laçın Uşâğı	Ma'mûretü'l-Azîz	Dersim	Hozat	Balkan	180	Meskûn	Muhîtinde

³⁶ BOA. İ.DH. 1467-1, 3 Cemaziyelahir 1326/3 Temmuz 1908.

³⁷ Bkz. Suavi Aydın ve Erdal Çiftçi, *İmparatorluğun Son Aşiret Sayımı: Fibristü'l Aşâir* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 11.

³⁸ Bu isim raporda "Sege-Seke-Sene Derik" gibi yazılsa da yanlış olup, doğrusu bu dönem nahiye olan Segedik'tir.

Maksûd Uşâğı	Ma'mûretü'l-Azîz	Dersim	Ovacık	Çerpazin	1.500	Meskûn	Yaz mevsiminde çadıra çıkarlar
Yukarı Abbas Uşâğı	Ma'mûretü'l-Azîz	Dersim	Hozat	Kırmil	350	Meskûn	Muhîtinde ve arazi-yi emirîyyede

Fibrîstü'l Aşûir'de Ovacık ve Hozat aşiretleri³⁹

Dersim aşiretlerine dair ilgi, Cumhuriyet'e geçişle devam etti. Bu merakı besleyen niyet Osmanlı gibi yeni ulus-devletin de Dersim'e yönelik otorite tesisi ve buna eklenen korku ile endişelerinden kaynaklıydı. Dolayısıyla Dersim'e dair menfî bakış açısı resmî hafızada hala diri olup, 1937-1938'e giden süreçte Kürt ve Kızılbâş Dersim halkına karşı resmî algıyı daha da biletti. Bu açıdan resmî bakışta aşiret ve inanç mefhumları özellikle ön planda tutulup, ağalar ve dinî önderler olarak seyit veya pirlere, düşmanlaştırılan bölge ahâlisinin baş sorumluları haline getirildi. Tüm bunlar özellikle de yerli halkın yaşamındaki en önemli sosyal organizasyonlardan olan aşiret olgusu ve gerçekliğinin "devri geçmiş, feodal bir arkaiklik ve gericilikle" resmedilmesiyle paralel yürütüldü. Bu da esasında o güne değin gerçekleştirilen ve ileride de gerçekleştirilecek askerî müdahalelerin motivasyonlarını besledi. Buradan hareketle, örnek olması açısından, söz konusu dönemde aşiretlerle ilgili kalemeye alınan belgelere odaklandığımızda, ilk detaylı bilgileri 1929 yılında İbrahim Tali tarafından hazırlanıp 1932'de başbakan İsmet İnönü'ye sunulan 1. Umumî Müfettişliği'nin raporunda görürüz.

Tali'nin nüfusunu 5.357 olarak verdiği Ovacık'ta⁴⁰ aşiretlerin, Osmanlı'da olduğu gibi Hozat ve Çemişgezek bölgelerindeki akrabalarıyla birlikte varlıklarını sürdürdükleri görülür. Aşağıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi raporda; aşiretlerin kendi içlerindeki kollarından başlayarak, reisleri, diğer aşiretlerle ilişkileri, yerleşiklik durumları, coğrafik olarak çevreleri, devlete bağlı olup-olmadıkları, isyan geçmişleri, kadın-erkek nüfusları, hayvan cins ve rakamlarıyla birlikte sahip oldukları silah sayılarına dair ayrıntılı malumat sunulmuştur:

Koçuşağı aşireti: Seyithan uşâğı, İsmail uşâğı, Kerik uşâğı, Resik uşâğı namlarıyla beş kabileye ayrılır. Reisi umumi İbrahim ağadır. Hiçbir aşiretle dostlukları yoktur. Temamiyle meskündurlar. Kendi karyeleri civarında yaylakları vardır. Koçuşağı aşiretinin hudutlarında ve havzai aşiretlerinde mevcut bulunan irtifalar ziyadedir. Gark Kırklartepesi 2703, Yılan dağı 3000 metro irtifaındadır. Hükûmete katıyen itaatleri yoktur. Bir çok fırsat ve bahanelerle bir çok defalar isyan etmişlerdir.

³⁹ Milli Kütüphane, 06 Mil. Yz. A. 9166, s. 2,3,18,21,28,75,91-92,94,101,104,111. Bu defteri benimle paylaşan Dr. Erdal Çiftçi'ye teşekkür ederim.

⁴⁰ BCA., 30-10-0-110-740-23, s. 2.

En sok [son] tedip hareketi [1]926 senesinde vaki olmuştur. 2500 zükür [erkek], 1500 Ünas [kadın], 20, at, 200 sığır, 800 keçi, 200 katır, küçük çaplı mavzer olmak üzere 500 tüfekleri vardır.

[...]

Bahtiyar aşireti: Rotanlı, Bahtiyari namıyla iki kabileye münkasemdir. Aşiret reisleri Süleyman ve Yusuf ağalardır. Yukarı Abbas ve Laçın uşağıyla hali münafereftirler. Aşağı Karaballı ve Aşağı abbas usagiyle dostturlar. Aşiret temamiyle meskündür. Karyeleri yayla olduğundan yaylağa gitmezler. Daimi surette isyana mütemayildirler. Muhtelif tarihlerde hârekâtı askeriyeyi icap ettirecek büyük isyanlar yapmışlardır. 1800 Zükür, 1200 Ünas. 10 AT, 1200 Sığır, 500 koyun, 2500 Keçi, 45 Katır, 15 Merkep, 300 Silâhları vardır.

Yukarı Abbas uşağı aşireti [...]: Aşiret; Mori Mustafa, İksor, Seyit İbrahim zadeler namıyla üç kabileye münkasemdir. Aşiret reisi Seyit Rıza ile biraderi Seyit ağadır. Seyit Rızanın Şeyh Hasan Baba ve Hüseyin adlı üç oğlu vardır. Üç kabileye ayrılan bu aşiret Seyit Rızanın emrindedir. Kalan, Demenan ve Bahtiyar aşiretleriyle münaferet ve muhasama halindedirler. Yukarı Karaballı ve Kırgan aşiretleriyle dostturlar. Aşiret temamiyle meskündür. Aşiretin şimalinde Monzur silsileleri mevcuttur ve havzai aşiretleri dahilinde yüksek irtifalı tepeler vardır. Ağdadın yakınında Kozdağı tepesi 2124, Kızıltepesi 2257, Döjeyk tepesi 2890, Horran tepesi 2570 metrodur, Köylerinin civarları yaylaklıdır. Hükümete itaat hissiyle aslâ meşbu değildirler. Devlete birçok defalar isyan etmişlerdir [etmişlerdir]. 1500 Zükür, 1200 ünas, 10 at, 2000 Sığır, 800 Koyun, 1500 Keçi, 50 Katır, 500 silahları vardır.

Yukarı Karaballı aşireti: Fendanlı [Gendanlı ya da Kandoyu kasdediyor], Karaballı namıyla iki kabiledir. Aşiretin reisi Hüseyin ağazade Ağa dır. Kalan aşiretiyle düşmanca münaferet halindedirler. Yukarı Abbasuşağı ve Kırganlılarla dostturlar. Havzai maişetlerinin şimal kısmında 1850 rakımlı Hazan tepesi, cnuş kısmında 1900 rakımlı Tavuktepesi vardır. Tamamiyle meskündür. Yaylakları kendi köyleri civarıdır. Hükümete olan itaatlerine itimat edilemez. Muhtelif tarihlerde birçok defalar isyan etmişlerdir. 900 Zükür, 600 ünas, 3 at, 1000 sığır, 300 koyun, 1700 Keçi, 10 Katır, 300 Küçük çaplı mavzerleri vardır.

Laçınuşağı aşireti: Reis Kakpiri Yusuf ağadır. Bahtiyar ve Koçuşaklarıyla hali muhasamadırlar. Aşağı Karaballı, Ferhatuşağı ile dostturlar. Tamamen meskündürler. Yaylakları kendi karyeleridir. Hükümete itaatleri zaiftir. Muhtelif tarihlerde vasi ve müttehit isyanlar yapmışlardır. 700 Zükür, 500 Ünas, 10 at, 1000 Sığır, 200 Koyun, 1000 Keçi, 15 Katır, 150 Mavzerleri vardır.

Ferhat uşağı aşireti: Kahramanağazade, Alişanağazade, Diyabağazade, Zengolar, Küçükailer namiyle beş kabileye ayrılırlar. Aşiret reisi Kahramanağazade Diyağ ağa ve Cemşit ağalardır.koçuşağı ile hali münaferettedirler. Karaballı ve Aşağı Abbasuşağı ile dostturlar. Havzai maişetleri dahilinde şarkta Er Mustafa tepesi, 1800 Vasatta Kızıl Ziyaret tepesi 1750 metre irtifaındadır. Aşiret temamiyle meskündür. Köylerinin haricinde bulunan daşlara, yaylalara giderler. Hasat zamanı avdet ederler. Başkaca kış laktarı yoktur. Hükümete itaatları mevcut değildir. Bir çok defalar isyan etmişlerdi [?] Katır, 30 Merkez, 700 Mavzerleri vardır.

Kırgan aşireti: Şat oğulları, Tahrip uşağı, Miruslar namiyle üç kabileye ayrılır. Aşiretin reisi Süleyman ağadır. Yukarı Abbas uşağı ile hali münaferettedirler, Kureyşan ve Aşağı Abbasuşağı aşiretleriyle dostturlar. Aşiret temamiyle meskündür. Kendi köyleri civarında yaylakları vardır. Hükümete [hükümete] itaatları yoktur. Muhtelif tarihlerde br [bir] çok defalar isyan etmişlerdir. 2500 Zükür, 1200 Ünas 20 at, 1300 Sığır, 1000 Koyun, 3000 Keçi, 50 Katır, 350 Mavzerleri vardır.

[...]

Sam uşağı aşireti: Aşiret Lillo ağa emrindedir. Aşağı Karaballı ile hali münaferet ve muhasamadadır. Koç uşağı, Maksut ve Bezkar uşakları ile dostturlar. Aşiret temamiyle meskündür. Yaylakları kendi karyeleri civarıdır. Hamzai maişetleri dahilinde ve şarkta Tokmak baba tepesi 2150, onun ittisalinde Sivribaba tepesi 2250 garpta Hanife tepesi 2100 metre irtifalar gösteren tepeler vardır. Hükümete itaatleri yoktur. Muhtelif tarihlerde vasi surette ve devamlı isyanlar yapmışlardır. 800 Zükür, 700 Ünas, 8 At, 1000 Sığır, 1500 Koyun, 2500 Keçi, 40 Katır, 200 Mavzerleri vardır.

Ovacığın Kalan aşireti: Aşiret Keçil uşağı, Kara oğulları, Pirim uşağı, Baluşağı, Abbas uşağı namiyle beş kabileye ayrılmıştır Reis Munzur ağazade Ali ağadır. Yukarı Abbas, Yukarı Karaballı aşiretleriyle hali muhasama ve münaferettedirler. Ocacığ [Ovacığın] Beyt uşağı ve Arslan uşağı aşiretleriyle dostturlar. temamiyle meskündürler. Kary[e]lerinin etrafları kâmilen dağlık ve yaylak olduğundan köylerinin etrafında kalırlar. Hükümete karşı da muhtelif tarihlerde ve zamanlarda isyan etmişlerdir. 3000 Zükür, 2000 Ünas, 150 At, 3000 Sığır, 4000 Koyun, 900 Keçi, 100 Katır, 1500 Küçük çaplı mavzerleri vardır.

Ovacık Maksut uşağı aşireti: Aşık uşağı, Ferhat uşağı, Holik uşağı, Taş uşağı, Buzik uşağı, Laçın uşağı, Söylemezler, Han oğulları namiyle sekiz kabileye münkasemdirler. Bezkar, Beyt uşağı uşaklarıyla dostturlar. Arsaln [Arslan] uşağı ile olan dostluklarını muhafaza ederler. Sey-

yar değildirlir. Yaz mevsimleri Munzur silsilesinde Fikir bey ve sair mevkilere yaylalara giderler. ve üç ay kaldıktan sonra avdet ederler. Hükümete itaat hisleri yoktur. Muhtelif tarihlerd[e] isyan etmişlerdir. 1700 Zükür, 1300 Ünas, 25 At, 2000 Sığır, 700 Koyun, 80 Katır, 400 Küçük çaplı Mavzerleri vardır.

Bendikâr [Bezgaur] uşağı aşireti: Han uşağı, Söğütlü Ağası, Topuz oğlu adlı namlarıyla üç kabileye münkasemdirler. Aşiret reisi İbrahim ağadır. Ovacık Maksut uşağıyla dostturlar. Aşiret temamiyle meskündür. Kışlak ve yaylakları kendi karyeleri civarındır. Hükümete itaatları yoktur. 800 Zükür, 500 Ünas, 5 At, 500 Sığır, 500 Koyun, 1500 Keçi, 40 Katır, 200 Küçük çaplı Mavzerleri vardır.

Beyit uşağı: Molla Mehmet oğulları, Süleyman oğulları, Sol Hasanlı namile üç kabileye ayrılır. Aşiret reisi Zinaldır. Hem hudut ve hemci-var aşiretlerle dostturlar. Aşiret temamiyle meskündür. Kışlak ve yaylakları köyleri civarındır. Her an isyana müheyya bir haldedirler. Muhtelif tarihlerde isyan etmişlerdir. 700 Zükür, 500 Ünas, 20 At, 800 Sığır, 300 Koyun, 1500 Keçi, 20 Katır, 200 Küçük çaplı Mavzerleri vardır.

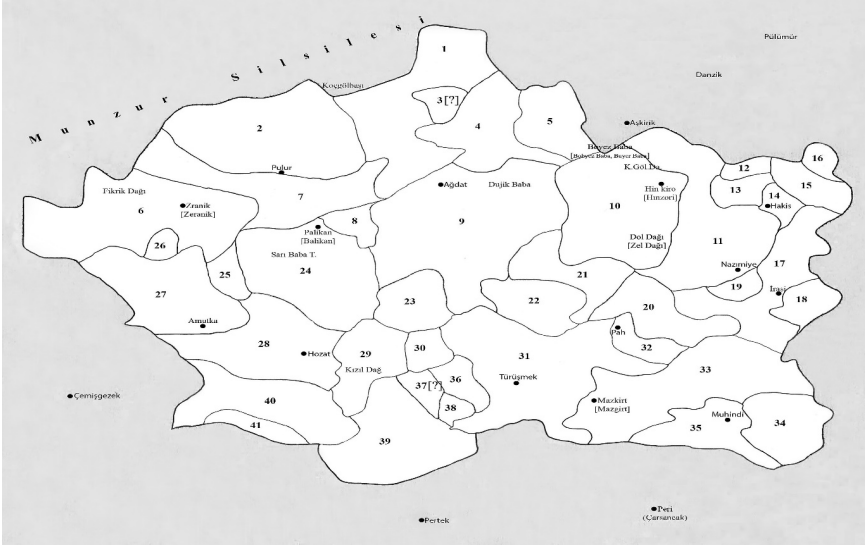
Ovacığın Arslan uşağı aşireti: Gedikli Hüseyin Ağa, Bulurlu [Pulurlu] Seyit ağa, Çolaklar ve Kozlucalar namıyla dört kabileye ayrılır, Aşiret reisi Pulurlu Mahmut ağadır. Maksut uşağıyla hali münaferet ve muhasamadadırlar. Ovacığın Bezkâr, Şam uşağıyla Beyit uşağıyla dostturlar. Aşiret temamiyle meskündür. Kışlakları ve yaylakları munzur silsileleridir. Muhtelif tarihlerde pek çok isyanlar yapmışlardır. 1400 Zükür, 1000 Ünas, 80 At, 2000 Sığır, 1000 Koyun, 300 Keçi, 50 Katır, Küçük çaplı 300 Mavzerleri vardır. [*Koyu vurgular bize ait olup, bunun dışındaki tüm dilbilgisi ve yazım yanlışları orijinal metindeki gibidir, -y.ç.*]⁴¹

İbrahim Talî'nin sunduğu bilgiler, bölgeye dair sonrasında kaleme alınan resmî belgelerde de yer yer tekrar edildi. En nihayetinde de arasında Ovacık'ın da olduğu Dersim aşiretleriyle ilgili en detaylı bilgilerin, 1933-34 tarihleri arasında hazırlandığı anlaşılan ve sınırlı sayıda basılan "Dersim Raporu"nda bir araya getirildiği anlaşılır. Söz konusu raporda Ovacık aşiretleri vergi tasnifi üzerinde şu şekilde sıralanmaktaydı: Şam Uşağı, Nanik Uşağı (?), Beyit Uşağı, Aşuranlı, Bal Uşağı, Keçel Uşağı, Abbas Uşağı, Birman Uşağı, Koç Uşağı, Ferhat Uşağı, Karaballı Uşağı, Lâçin Uşağı, Kırgan Uşağı, Bahtiyar Uşağı, Abbas Uşağı.⁴² Bununla beraber yine bu aşiretlere yönelik gerçek-

⁴¹ BCA., 30-10-0-110-740-23, s. 7-10.

⁴² İzzeddin Çalışlar [yay. haz.], *Dersim Raporu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 26, 29-30. Ayrıca bkz. *Doğu Anadolu'da Toplumsal Mübendislik Dersim-Sason (1934-1946)*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 87.

leştirilecek askerî hareketlarda önemli mevki ve yollar da tespit edilmiş⁴³ ve ilerleyen safhalarında da her bir aşiretle ilgili, Tali'ye benzer kategoriler üzerinden aşiretlere dair detaylı bilgiler sunulmuştur.⁴⁴ Necmeddin Sahir Silan Arşivi'nden çıkan bu raporun eklerinde, Dersim aşiretlerine dair (sınır, nüfus ve silah) detaylı bir haritanın yer aldığı da görülür:⁴⁵

1-) Bal Uşağı	15-) Hormek	29-) Aşağı Abbas Uşağı
2-) Beyt Uşağı	16-) Maskanlı	30-) Şeyh Mehmetli
3-) ? [Okunamadı]	17-) Kırışan [Kureyşan]	31-) Kureyşan
4-) Keçel	18-) Şeyh Mehmetli	32-) Sur Uşağı [Suranlı]
5-) Abbas Uşağı	19-) Lolan	33-) Hiran [Hiran] aşireti
6-) Maksut Uşağı	20-) Alan	34-) İzoli
7-) Arslan Uşağı	21-) Demenan	35-) Şadilli
8-) Şam Uşağı	22-) Yusufan	36-) Bahtiyar
9-) Yukarı Abbas Uşağı	23-) Kırğan	37-) ? [Belirtilmemiş]
10-) Hayderan	24-) Bahtiyar	38-) Sür [Sür oğlu, Suran]
11-) Arıllı [Arıllı]	25-) Laçın	39-) Pilvenk
12-) Kırışan [Kureyşan]	26-) Bezgar [Bezgaure]	40-) Ferhat Uşağı
13-) Karsan	27-) Koç Uşağı	41-) Kara Ballı
14-) Şadilli	28-) Kara Ballı	

⁴³ A.g.e., s. 68-69.

⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çalışlar, *Dersim Raporu*, 103-149; Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik Dersim-Sason (1934-1946), 83-125.

⁴⁵ Esasında renkli olup, daha fazla detayı barındıran bu harita söz konusu çalışmaya uygun hale getirilmiştir. Haritanın ayrıntılı ve orijinal hali için bkz. Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik Dersim-Sason (1934-1946), *Krokiler* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), kroki 1. Haritaya dair mevcut görselin hazırlanmasına katkı sunan Doğukan Demir'e teşekkür ederim.

VI. “Ovacığın Aşireti Zapt Eyledi [mi?] Memleketi”

*Ovacığın aşireti
Zapt eyledi memleketi
Geriden imdat gelmedi
Hoşat çekmedi gayreti*
(Koçgirili Alişer Efendi'ye ait
olduğu iddia edilen bir şiirden)

Erken Cumhuriyet, Dersim'in diğer aşiretleriyle birlikte Ovacık aşiretlerine yönelik vurgu ve ilgisini, Osmanlı'dan kalma anlayış üzerine inşa edip, sürdürdü. Bu da aşiretlere yönelik şüphe ve kaygılardan kaynaklı olup, 1925 ve sonrasının ana eğilimi olan “Kürtlük karşıtı” resmî siyasetle birleşince, kendine has bir seyir izledi. Resmî algıda zaten olumsuz kodlanan Dersim'e yönelik şüphelerin, dönemin bu Kürtlük cereyanları dışında okunması o nedenle pek mümkün değildir. Devlet içi yazışmalarda da bu durumun varlığı net olarak hissedilir. Buna bölge insanının taşıdığı Kızılbaş-Alevi inancı da eklenince, Dersim, Cumhuriyet yönetimi için “zorunlu” olarak müdahale edilmesi gereken bir “anomalî”ye dönüştü. I. Umum Müfettişi İbrahim Tali'nin sözleriyle “asırların sinesinde yürüdükçe genişleyen bu nisyân ve ihmâl, Dersim'de tegallübün [zorbalık] ve Seyitliğin olanca hızıyla [hızıyla] ilerlemesine sebebiyet vermiş [...] Cumhuriyetin eline, şaki ve istidadını fena bir tarihi ile beraber getirmiş, vermiştir.”⁴⁶

Tali'nin beyanları, Cumhuriyet'in asker ve bürokrasisinin bölgeye yönelik resmî algısını özetler nitelikteydi. Söz konusu yargının oluşmasında, özellikle askerî elitin vaktiyle Osmanlı subayları olarak bölgeye dair edindikleri bilgilerle beraber, bizzat katıldıkları askerî hareketler ile Cumhuriyet'e intikal eden *Koçgiri Hadisesi* ve *Koç Uşağı Tedip Harekâtı* gibi benzer hadiselerin payı da vardı. Bu ise daha çok, Dersim aşiretlerinin, bilhassa Osmanlı döneminde belirgin bir şekilde ön plana gelen şekâvet hadiseleriyle ilişkili kodlanmalarıyla alakalıydı. Aşağıda Dersim denilen resmin bir parçasına tekabül eden Ovacık mıntikasından hareketle bu şekâvetin resmî belgelere yansıyan örneklerine odaklanılacaktır. Buna geçmeden evvel genel bir perspektif sunması adına Dersim aşiretlerinin Osmanlı'ya mukavemetleriyle şekillenen şekâvetlerinin, a-) doğrudan devlete ve bölgedeki uygulamalarına karşı gelmek b-) devlet otoritesini kabul eden halka zor kullanarak mallarına el koyma ve yer yer de canlarına kastetme şeklinde iki ana kategori altında ele alındığını söyleyebiliriz. Bu bakımdan bir yanda devlet içi yazışma ve raporlarla, diğer yandansa civardaki *mutî* (boyun eğen) halka yönelik gerçekleştirilen

⁴⁶ BCA., 30-10-0-0-110-740-23, s. 14-15.

yağma hadiselerinde bahse konu halkın şikâyetlerine konu olan dilekçeler bize bu hususta bir değerlendirmede perspektifi sunar.⁴⁷

Tekrar Ovacık aşiretlerine dönersek, söz konusu aşiretlerin kimi zaman müstakil kimi zaman da genel anlatının bir parçası olarak anıldıklarını görürüz:

Dersim ve Kuziçân ve Ovacık Ekradı tarafından ibkâ edilen [süreklileştirilen] mezâlîm ve taaddiyata [tecavüz, saldırı] dâir Erzincan'dan bu kere patrikhaneye irsâl olunan bir varakada iğtişâşat esnasında vefat eden Surp Lusaroviç manastırın[ın] reis-i ruhanisi Gayvenet-Gaybunet [?] Efendinin mahdumu Ohannes [...] ⁴⁸

Bununla beraber, aşiretlerin kendi içlerinde birbirlerine yönelik bu tür eylemlerinin olduğu da belgelere yansımıştır.⁴⁹ Tüm bu “yağma” eylemleri özellikle Dersim yerelinde “qol-kol” ya da “kelepur” olarak adlandırılıp, kimi zaman bir olumsuzlamadan ziyade adeta normal hayat içerisinde bir “cesaret” alameti olarak da yorumlandı.⁵⁰ Bütün bu resmin bütünlüklü bir şekilde ele alınabilmesi için buna altlık teşkil eden Osmanlı'nın son döneminde, Ovacık aşiretlerinin bizzat devlet tarafından, otorite karşısı olarak görülüp, kodlanan eylemlerine bakmakta fayda vardır.

A. Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Ovacık Aşiretleri ve Şekâvetlerinin Belgelere Yansması

Osmanlı'nın Dersim algısı ve siyasetinde “islâh, tenkîl, tedîb, terbiye” gibi vurgular ve uygulamalar, bölgeye yönelik hazırlanan rapor ya da lâyihalarda sıklıkla ön plana geldi. Bu minvalde kaleme alınmış aşağıdaki bir rapordan alıntılanan ifadeler, genel itibarıyla Dersim, özeldeyse Ovacık ve sınırdaşı ilçelerdeki aşiretlere yönelik bakışı sergiler. Burada her ne kadar bazı aşiret-

⁴⁷ “Dersim sancağının nezâket ve ehemmiyet-i mevkiyesiyle beraber hilâf-ı ızzâ-yı âli hazret-i hilâfetpenâhi olarak Ekrâdın kaç seneden berü ahâli-i mutî-i İslâmiyye ve etraf kuraya vukû bulan tasallut ve muâmele-i i'tisâfkârânelerinden dolayı haklarına icab eden muamelenin icrâsı [...]” (BOA. A.MKT.MHM. 503-12, 11 Ağustos 1312/23 Ağustos 1896); “Dersim ve Kuziçân ve Ovacık Ekrâdının Erzincan'ın kura-yı mütecâviresi Ermeni ahâlisine vukû bulan tecavüzlerinin menî Ermeni Patrikliğinden bâ-varaka istidâ edilmesi üzerine [...]” (BOA. A.MKT.MHM. 642-11, 11 Mart 1311/23 Mart 1899).

⁴⁸ BOA. DH.TMİK.M. 63-14, 7 Teşrinievvel 1314/19 Ekim 1898.

⁴⁹ “Ovacık kazasının Zerani karyesi ahalisinden âmâ Hüseyin imzasıyla... gönderilen ve aşâir-i merkûmenin tecâvüzatından şikâyeti hâvi [...]” BOA. BEO. 510-38218, 24 Teşrinievvel 1310/ 5 Kasım 1894.

⁵⁰ Bu satırların yazarı, Cumhuriyet'e daha çok aşiretler arası pratikleriyle tevarüs eden bu uygulamaya ya doğrudan tanıklık eden ya da yine bizzat bu tanıkların, öncesinde farklı uygulamalarını da gören-duyanlardan aktardıkları mebzûl miktarda anlatı dinlemiştir.

ler farklı kazalar içerisinde zikredilse de bunların da Ovacık ile bağlarının olduğu aşikârdır:

Mahal-i mezkûr Ekrâdının ıslâh ve terbiyeleri ile hayli zamandan beri iştigâl buyurulmakta olduğu [...] on seneden beri Ekrâd-ı merkûmenin merkez-i mühimmi bulunan (Kuziçân) (Pâh) (Kızılkilisâ) ve (Mazgirt) kazaları aşâyirinin sâye-i hazret-i mülûkânelerinde kesb-i salâh-ı hâl ederek elyevm aşâir-i merkûme efrâdı kendi çift ve çubuklarıyla iştigâl etmekte ve ebnâ-yı sebîl hakkında bir günâ sarkındılık ve şekâvetleri görülüp işitilmemektedir. Yalnız Çemişgezek kazası intisâlinde [bitişiginde] bulunan (Koç) (Şam) (Resik) (Ferhâd) ve Karaballı aşiretleriyle (Ovacık) kazası nâm mevkide bulunan (Şeyh Hasan) (Arslan) (Topuzlu) (Kâvî)⁵¹ aşiretleri elyevm dâhil-i daire-i ıslâh ve terbiye olunmadıklarından bazı eşhâsın teşvikât-ı şekâvetkârânelerine bi'l ittibâ her dürlü cinâyet ve fezâyihâ cüret etmekte ve bunların tedîb ve terbiyeleri umurunda hükûmet-i seniyyece şimdiye kadar masrûf olan mesaiden bir fâide hâsıl olamadığı gibi aşâir-i merkûmenin ahvâl-i şekâvetkârâneleri dahî dâima mütezâyid [artmakta] olmaktadır. Binâenaleyh Çemişgezek, Arabgîr, Eğin, Kemâh kazaları fukarâ-yı ahâlîsi aşâir-i merkûmenin tevâlî eden ahvâl-i şekâvetkârânelerinden pek ziyâde bîzâr olduklarından sûretleri melfûfen takdîm-i hâk-i pâ-yı ulyâ-yı hazret-i Hilâfet-penâhîleri kılınan müstedayât-ı telgrafî ile makâmât-ı âliyeye bi'd-defeât mürâcaat etmiş iseler de henüz bir neticesi görülememiştir.⁵²

Bir başka yerde ise daha açık ifadelerle Ovacık aşiretlerine dikkat çekilir:

Ovacık kazâsının da nısfı kuru kâbil-i zirâat olup güzel orman ve nehirleri olduğu hâlde ahâlîsi zirâat ve filâhatdan ziyâde şekâvete münhemik ve kısım-ı küllîsi şekâvetle müştehirdir bu kazâda Koç ve Laçın ve Resik ve Nanik (?) ve Topuz ve Maksud ve Arslan Beyt ve Keçel ve Bal Uşağı gibi birtakım nâmlarla yâd olunan aşâyir mevcut olup mevkilerinin menâati cihetle ekseriyâ bunlar tarafından şekâvet icrâ ediliyor.⁵³

Genelde Dersim aşiretlerinin Kürtlüğü (*Ekrâd*) kendilerinden bahsedilirken adeta kopmaz bir ön adlandırma olarak ön plana gelirken, kimi zaman da Kızılbâş inançlarından kaynaklı çeşitli adlandırmalarla (*râfîzî*, *Kızılbâş-ı bedmaâş*, *Kızılbâş şakî*, *Ekrâd-ı bed-ayin* ve *bed-nihâd*, *Sürb-ser*, *Alevî*, *Şii*, *Caferî* ve *Alâyü'l-lâhbî*) anıldılar. Daha öncede dile getirildiği gibi bu aşiretler, 19. yüzyıldan önce daha çok meskûn buldukları bölge (*Desim*, *Ducik-Ducek*) ya da

⁵¹Burada muhtemelen Gew ya da Kew kastedilmiştir.

⁵² BOA. Y.PRK.SGE. 7-16, 29 Zilhicce 1313/11 Haziran 1896.

⁵³ BOA. İ.DH. 1467-1, 30 Mayıs 1324/12 Haziran 1908.

bağlı buldukları aşiret “federasyonu” ile (*Şeyh Hasanlı*) ilişkilendirildi.⁵⁴ Mevcut durum daha çok 19. yüzyılda, her bir kolun, tamamen bu üst adlandırmalar altında kategorize edilmekten ziyade artık özgün varlıklarıyla görünürleşip, kendi adlarıyla bağımsız aşiretler olarak anılmalarıyla çeşitlendi (Fakat söz konusu yüzyılda yer yer yine bu üst nitelermelerle anılmaya devam edildikleri de unutulmamalıdır). Burada dikkat çekici husus, müstakil adlarla ön plana gelen bu aşiretlerin her birinin, anıldıkları üst yapıdan kopmalarının yani “bağımsızlaşma” tarihlerinin aynı olmadığıdır. Örneğin Şih Hasanlı olarak bilinen bazı alt kollardan bahsedilirken hala spesifik aşiret adlarıyla değil de mensup oldukları üst isimle anılmaları dikkat çekicidir. Bu da -kesin olmamakla beraber- söz konusu aşiretlerin mensubu oldukları üst federasyondan hala bağımsızlaşmadıkları yönlü yorumlanabilir:

Çend seneden berü Vidin’e nefy ve iclâ olunmuş olan Çareklü aşiretinden Şâh Hüseyin oğlu Ali bey ve Hasan ve Mustafa ve Şad/Şar oğlu Timur ve Şeyh Hasan aşiretinden Halil ve Kâmil oğlu Ali [Kalan aşireti, -y.ç.] ve Şat oğlu Mustafa [Kırgan aşireti, -y.ç.] nam kimesneler [...]⁵⁵

Dile getirildiği gibi özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren aşiretler meskûn oldukları coğrafyayla anılmakla beraber artık özgünleşen aşiret kimlikleriyle anılmaya başladılar. Bunu Ovacık aşiretlerinin şekâvet hadiselerinden de izleyebilmek mümkündür. Buradan hareketle aynı inancı paylaşan bu aşiretlerin daha çok çevrelerindeki Ermeni, Sünnî ve kısmen de Rum halkın yaşadığı Çemişgezek, Eğin, Hozat, Tercan, Kuruçay, Arabgir, Kemah ve Divriği gibi kazalara bağlı köylere giderek buralarda kol-talan faaliyetlerinde buldukları sık vurgulanan örneklerdendi.⁵⁶ Hatta az da olsa kiliselerden

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çakmak, “Osmanlı Devleti’nin Dersim” ve aynı yazar “Mitik Bir Yurt”.

⁵⁵ BOA. İ.MVL. 312-13049, 15 Ramazan 1270/11 Haziran 1854.

⁵⁶ “Dersim Sancâğı’na tâbi Ovacık nâm mahalde mutavattın aşâir Ekradının Eğin ve Kemâh ve Çemişgezek kazaları köylerine öteden berü vukû bulan taaddilerini bir müddetden berü bi’l-tezyid kırk elli kişi birden bir köye giderek bi’l-cümle ağnâm ve mevâşinlerini alub götürmekte ve envâi taaddiyata iclisâr eylemekte olduklarından [çeşitli saldırılara cesaret ettikleri]” (BOA. BEO. 144-10751, 28 Teşrinievvel 1308/9 Kasım 1892); “Ovacık nâm mahal Ekradının Çemişgezek kazası ahâlisi hakkında icrâ eyledikleri taaddiyat ve mezâlimden şikâyetle [...]” (BOA. DH.MKT. 1633-15, 17 Haziran 1305/29 Haziran 1889); “Dersim’in Ovacık cihetindeki Topuz Uşağı aşiretinin Çemişgezek ve Eğin kurasına başlamış olan tecâvüzatı tevâlî etmekte olub [...]” (BOA. DH.TMIK.M. 174-24, 31 Mayıs 1320/13 Haziran 1904); “Ovacık Ekradının icrâ-yı şekâvet ve tecâvüzata başladıkları...Eğin ve Çemişgezek kurâsından gasb edilen hayvanat [...]” (BOA. DH.TMIK.M. 179-9, 15 Haziran 1320/28 Haziran 1904); “Öteden berü şekâvetle melûf bulunan Ovacık kazası ahâlisi ve Dersim Ekradı taraflarının Eğin ve Çemişgezek ve Kemâh kazâlarının bi’l-cümle kurâsında hayvanat-ı ahaliye ve kaffe-i mevâşinin gasb ve gâret birkaç nüfusun katl edildiği [...]” (BOA. BEO. 2611-195801,

mal çaldıkları ya da doğrudan insan kaçırdıklarının iddia edildiği örnekler de dile getirildi.⁵⁷

Aşiretlerin, bu saldırılarda müstakil olduğu gibi birlikte hareket ettikleri de kayıtlara yansımıştır.⁵⁸ Bunlar meydana gelirken ufak çaplılar kadar sayısı büyük oranları bulan talanlar da oldu.⁵⁹ Bu denli büyük hadiselerle karşı kimi zaman civardaki idari birimlerin yöneticileri Ovacık'ta bir araya gelip, aşiretlere karşı ve yağmaladıkları malları geri almak için ortak hareket ettiler.⁶⁰ Dile getirilen tüm bu örneklerin çoğunu da bilhassa bu talanlara maruz kalan halkın, aşiretlerin, kendi can ve mallarına tasallutta bulduklarına yönelik devlete gerçekleştirdikleri şikâyetler oluşturdu.⁶¹

18 Haziran 1321/1 Temmuz 1905); “Dersim Sancâğı’na tâbi Ovacık kazâsı Ekrâdının şu aralık tecâvüzât ve taaddiyat-ı melûfeleri bir kat daha tezâüf ederek teşkil eyledikleri çetelerle Eğin, Arabgir ve Çemişgezek ahâlisinin emvâl ve mevâşini gasb eylemekte olduklarının [...]” (BOA. BEO. 2614-196002, 20 Haziran 1321/3 Temmuz 1905). “Dersim eşkiyâsından Topuzlu ve rüfekâsının derdest ve tevkîf edilmeleri sebebiyle Koç Uşağı aşireti tarafından tehdit edilmekte olduklarından başka te’dbileri hakkında bazı ifâdeyi hâvi Eğin kazasına tâbi Gâşu/Kâşu karyesi ahâlisi nâmına Mehmed Emîn ve Mehmed Ziyâ imzâlarıyla gelen telgrafın [...] Dördüncü Ordu-yu Hümâyûn Müşiriyet celilesinden vârid olan telgrâfnâmede Dersim eşkiyâsının Eğin ve Kemâh cihetlerine tecavüzlerinin meni’ bu iki kasabaya giden geçidlerin civârında bulunan Rezenin karyesinde bir tâbur ikamesine [...]” (BOA. BEO. 2820-211431, 1 Mayıs 1322/14 Mayıs 1906); “Erzincan Sancâğına tâbi Kemâh kazasının Hefuz? karyesi Rum ahalisine Ovacık ve Dersim eşkiyâsı tarafından muhill-i ırz ve gasb-ı mal ve itlâk-ı can gibi ibkâ edilen mezâlîm ve taaddiyatdan dolayı [...]” (BOA. DH.TMIK.M. 257-10, 29 Eylül 1323/12 Ekim 1907); “Kemah [...] ve Eğin’in Pâk karyelerinin geçende gasb edilüb Ovacığın Maksud Uşağı tarafından bi’l-istirdâd mahall-i hükümet-i mahalliyeye teslim olunan elli bir adet mevâşinin [...]” (BOA. DH.TMIK.M. 273-10, 1 Temmuz 1323/14 Temmuz 1908).

⁵⁷ BOA. MVL. 634-53, 7 Temmuz 1278/19 Temmuz 1862; BOA. DH.MKT. 1656-61, 31 Ağustos 1305/12 Eylül 1889.

⁵⁸ Bkz. BOA. DH.ŞFR. 181-20, 21 Eylül 1311/3 Ekim 1895; BOA. DH. ŞFR. 102-289, 27 Ağustos 1335/27 Ağustos 1919; BOA. DH.ŞFR. 645-39, 2 Eylül 1335/2 Eylül 1919.

⁵⁹ “Ovacığın Maksud Uşağı aşiretinden bir cem-i gafirin geçen akşam Kemâh’ın Hodi karyesi yaylalarına hücum ederek bin elli kadar ağnam (koyun) ve yüz elli kadar kuzu ve oğlak gasb ile savuşdukları [...]” BOA. DH.TMIK.M. 107-34, 24 Haziran 1317/7 Temmuz 1901.

⁶⁰ BOA. BEO. 2696-202176, 15 Teşrinievvel 1321/28 Ekim 1905; BOA. DH.TMIK.M. 209-6, 15 Teşrinievvel 1321/28 Ekim 1905; BOA. DH.TMIK.M. 171-8, 27 Şubat 1321/12 Mart 1906.

⁶¹ BOA. A.MKT.UM. 501-74, 20 Rabiulevvel 1278/25 Eylül 1861; “Dersim sancağının Rasih [Resik] Uşağıyla Topuzlu oğlu ve Şam Uşağı aşiretlerinin Çemişgezek ve Eğin ve Kemah kazalarına muzâf karyelere hücum ile pek çok mevâşî gasb ve katl-i nüfus ve hetk-i ırz misüllü harekât-i cinâyet-kârâneye mücâseret eylediklerinden bahisle eşkiyâ-yı merkûmenin te’dbi ve tenkilleri vesâitin istikmâli kurâ-yı merkume ahâlisi tarafından

Devlete göre Ovacık aşiretlerinin durumu, şakî olarak nitelendirdiği diğer Dersim aşiretleri gibi sadece koruması altındaki mutî halka yönelik gerçekleştirilen saldırılardan ibaret değildi. Zira aşiretler; askerle çatışmaya girmekten başlayıp, askere saldırma, erzakına el koyma, görevli memurları gasp etme ve doğrudan asker öldürmeye varan birtakım örneklerle belgelerde dile getirilmekteydi.⁶² Bundandır ki devlet de bu gibi durumlarda daha çok tepkisel ve şiddet pratiklerine başvurmanın yanı sıra, askerî önlemlerle beraber (askerî sefer, ek asker gönderme ya da kışla ve karakol yapmak) aşiret ağalarıyla görüşüp, bir daha şekâvette bulunmayacaklarına dair teminat alma ve son

atabe-i ulyâ-yı cenâb-ı hilâfetpenâhiye ref' ve takdim kılınub dâire-i askeriyye havâle buyurulan arzuhalde istirahat olunması üzerine [...]” (BOA. Y.MTV. 70-166, 5 Teşrinisani 1308/19 Kasım 1892); “Dersim eşkiyâsı dahi Topuzanlı aşiretinden Ali Ağa'nın taht-ı kumandasında olarak Sivas dahilinde Divriği kurasından Pingan karyesine hücum edecekleri (BOA. Y.PRK.ASK. 108-1, 22 Teşrinievvel 1311/3 Kasım 1895). Diğer bazı örnekler için bkz. BOA. BEO. 413-30946, 18 Mayıs 1310/30 Mayıs 1894; BOA. Y.PRK.SGE. 7-16, 29 Zilhicce 1313/11 Haziran 1896; BOA. BEO. 2363-177203, 22 Haziran 1320/5 Temmuz 1904; BOA. BEO. 2614-196008, 15 Haziran 1321/28 Haziran 1905; BOA. BEO. 3093-231909, 23 Haziran 1323/6 Temmuz 1907; BOA. DHEUM.AYŞ. 20-58, 26 Ağustos 1335/26 Ağustos 1919; BOA. DHEUM.AYŞ. 20-92, 2 Eylül 1335/ 2 Eylül 1919.

⁶² “Ovacık kazâsı havalisinde zuhûr eden eşkiyâ ile mahalli jandarma efrâdı beyninde vukû bulan müsâdemenin tafsilâtını hâvî Dersim vilâyetinden ve eşkiyânın tamamıyla tenkîli için mahall-i mezkûra lüzumu kadar asâkir-i şâhânenin sevk olunduğu [...]” (BOA. DH.MKT. 1353-97, 25 Haziran 1302/7 Temmuz 1886); “Altmış nefer ta'biyetiyle Ovacığa müteveccihen hareket eden Binbaşı Hüseyin Efendi'nin Kabirek deresinde Koç ve Kâv (Gev) ve Maksud uşâkları ile aşâir-i sâireden mürekkeb bin kadar eşkiyâ tarafından duçâr-ı taarruz olduğuna [...]” (BOA. BEO. 3041-228035, 14 Nisan 1323/27 Nisan 1907); “Dersim livâsı üçüncü dâire tahsildârı Mehmed Efendi nezdine terfik olunan jandarmalarla lieclit-tahsilât dâire-i tahsîliyesine azimet ederek (...) Laçın Uşağı aşiretinden on beş kadar müsella Ekrâd üzerlerine hücum ile nukud-ı mevcutlarıyla jandarmaların silâh ve cebhânelerini gasb ve ikâmet eyledikleri hânenen tard eyledikleri gibi ferdâsı günü merkeze avdet esnasında ve Şamoş [*Samoşi* olabilir, -y.ç.] karyesi civarında tekrar önlerine çıkarak müsella birkaç Kürd tarafından üzerlerine ateş edilerek elbiselerini ve tahsilât müfredât defterleriyle makbuzu kâmilen ve cebren gasb eyledikleri anlaşılmış [...]” (BOA. DHEUM.AYŞ. 35-58, 14 Mart 1336/14 Mart 1920); “altı nefer ayrılarak Ovacık ile Erzincan arasında Kalan aşireti köylerinden bir haneye gittiklerinde mezkûr hanede dördünün şehîd edildiği [...]” (BOA. DH.ŞFR. 442-43, 14 Eylül 1330/27 Eylül 1914); “İki jandarma refâkatıyla bir müfreze-i askeriye muhafazası tahatında Ovacığa sevk olunmakta olan erzak-ı askeriye kâfilesi Ziyaret boğazı nâm mahale iner iken bu boğaza nâzır ve hâkim tepelerde taşlar üzerine tahassun etmiş olan Dersim eşkiyâ-yı Ekrâdî tarafından kâfile üzerine ateş edilmesiyle vukû bulan müsâdeme neticesinde asâkir-i şâhânenen yedi nefer mecrûh ve beş nefer şehîd edildiği ve erzakın bir kısmı kurtarılabilmiş ise de kısm-ı azîmi kurtarılamayarak eşkiyâ yedine geçtiği [...]” (BOA. DHTMIK.M. 273-11, 26 Haziran 1324/9 Temmuz 1908). Ayrıca bkz. BOA. DH.ŞFR. 443-80, 25 Eylül 1330/ 8 Ekim 1914.

olarak da bazı aşiret reislerini sürgün etme yöntemlerine başvurdu.⁶³ Bunların yanı sıra bazı aşiret üyeleri de hapsedildi. Hatta bazı örneklerde, kimi aşiret üyelerinin İstanbul'a götürülüp, burada hapsedildikleri de oldu. Örneğin Kalan aşiretinin reislerinden Munzur Ağa, Kalanlı Bozo'nun torunları Halil ve Mehmet ağalar ile Abasan ve Bal Uşağı aşiretlerinden bazı kişiler bu uygulamaya maruz kaldılar.⁶⁴

Yukarıda dile getirilen bu gibi pratiklere 19. yüzyılda kaleme alınan devlet içi yazışmalarda daha fazla vurgu yapılmıştır. Mesela gerek çevre ahalisine verdikleri zarar gerekse devletin maden sahalarına yönelik saldırılarından ötürü, Şih Hasanlı aşiretlerine yönelik Diyarbakır valisi tarafından 1835 yılında bir sefer düzenlendi. Bu sefer neticesinde Ducik denilen bölgenin merkezi olarak anılan Ovacık'a kaçan Şih Hasanlı Kürtlerin bir kısmı öldürülürken, aşiret reislerinden Diyab (Feratan), Seyithan (Kocan), Keleş, Gewanlı Hüseyin ağalar ele geçirilip, hapsedildi ve Hiroğlu (Kalan) ile yeğenleri de kazığa vurularak öldürüldü.⁶⁵

Tüm bunlara nazaran Ovacık aşiretlerinin devletle iş birliği geliştirmeleri - diğer Dersim aşiretlerinde de görüldüğü gibi- bu genel anlatı içerisinde çok sönük kalıp, uzun erimli bir süreklilik sergilemedi. Fakat devlet yine de genel itibarıyla yararlılık gösterenlerin taltif edilip, kazanılması siyasetini Ovacık'taki aşiret üyelerine de uyguladı. Mesela devletçe aranan kişilerin yaka-

⁶³ Topuz oğlu Seyit Ali'nin diğer kazalardan kişilerle beraber Sinob'a sürgünü için bkz. BOA. İDH. 797-64630, 4 Muharrem 1297/18 Aralık 1879; "Geçen sene Dersim Sancâğı'nın Ovacık kazasında bir kışla yapılmak ve livâya merbût kazâlar mütegalibesinden envâi cerâim ile müttehem birçok beğler Mamuretülaziz Vilayeti merkezine celb edilmek suretle Dersim'in asâyişi temin edilerek saye-i sâbıkada hiçbir tarafa sarkıntılık vukû bulmamış..." (BOA. BEO. 3092-231900, 20 Haziran 1323/3 Temmuz 1907); "Dersim ve Kuzican ve Ovacık Ekrâdının Erzincan'ın kura-yı mütecâvire Ermeni ahâlisine men'-i taaddiyâtı için mevâki-i lâzımede inşa edilecek karakolhânelerin adet ve cesâmetiyle here birinde ne mikdâr jandarma ve asâkir-i nizâmiye bulundurulabileceğinin Ordu-yu Humâyun Müşiriyeti'yle bi'l-muhâbere kararlaştırılması [...]" (BOA. BEO. 1492-111841, 11 Mayıs 1316/24 Mayıs 1900); "Ovacık Ekradının tecâvüzatının meni' için merkez livâda bulunan taburdan seksen neferlik bir bölüğün sevki [...]" (BOA. DH.TMIK.M. 176-7, 19 Haziran 1320/2 Temmuz 1904); "Dersim ve Erzincan mutasarrıflarının ağâvat-ı aşâirden icra-yı şekâvete mahal kalmayacak suretde te'minat almaları ve her halde kan dökülmeksizin şekâvetin izâlesi esbâbının istikmâlîne îtinâ eylemeleri [...]" (BOA. BEO. 2704-202756, 24 Teşrinievvel 1324/6 Kasım 1905).

⁶⁴ "Dersim Ekrâdı rüesasından olub vukû bulan isâetlerine mebnî Dersaadet'e götürülmüş olan eşhâsdan Bozo'nun torunu Halil ağanın oğlu Munzur Ağa [...]" (BOA. A.MKT.UM. 389-61, 16 Cemaziyelahir 1276/10 Ocak 1860). Ayrıca bkz. BOA. MVL. 619-12, 23 Rabiulevvel 1278/28 Eylül 1861.

⁶⁵ Bkz. Mehmet Yıldırım, "Diyarbakır Valisinin 1835 Tarihinde Ovacık Üzerine Seferi". *Munzur Dergisi*, 42 (2016), 67-71.

lanmasında kimi aşiret reislerinin devlete yardımcı oldukları belirtildiği gibi,⁶⁶ devletin de aşiretlerin itaatini sağlamak için bazı ağalara maaş bağladığı örnekler söz konusuydu.⁶⁷

Ovacık'ın hem Hozat ve Çemişgezek ile sınırdaş olması hem de bu üç kazanın benzer birçok aşirete ev sahipliği yapması, devlet nezdinde benzer uygulamalara maruz bırakılmalarına da vesile oldu. Bundandır ki bazı örneklerde aşiretlerle görüşmek üzere gönderilen heyetler her üç kazaya da eş zamanlı gitti.⁶⁸ Diğer yandan söz konusu ilçelerin hemhudut olmalarından ötürü, bölgedeki aşiretlerin gerçekleştirdiği eşkıyâlık önlemlerine müdahale için senkronize şekilde daha fazla asker sevk edilmesinin yanı sıra, hızlı haberleşme ve müdahale için aralarında telgraf hatları da kuruldu.⁶⁹

Osmanlı'nın bölge halkına yönelik algısında yer alan kimi ön kabul ve olumsuz yargılara benzer tutumlar bu üç ilçe halkı için de ön plana geldi ve devlet buralardaki aşiretlerin şekâvete başvurma gerekçelerini ara ara da sorguladı. Bu yönde yapılan değerlendirmelerde, şekâvetin gerekçesi çoğu zaman aşiretlere yönelik genel ve olumsuz tekrarlarla dile getirilirken, kimi zaman da içinde buldukları ekonomik şartlara bağlandı:

Ahiren dehâlet ve istimân eylemiş olan Hozat, Çemişgezek ve Ovacık aşâirinin şiddet-i cev [şiddetli açlık] ve sefâletten yeis düşerek cerh ve gasb gibi bazı efale cüret etmeğe başladıkları [...] ⁷⁰

Buna, çok istisnâî olmakla beraber, Osmanlı mülkünün farklı bölgelerindeki halka yönelik dile getirilen “sâdedil” (temiz kalpli, hile ilmeyen, saf) vurgusu da eşlik etti. Mesela Ovacık ile ilişkili olarak 4. Ordu Komutanı Zeki Paşa'nın ifadelerinden, halkın “saf” ve “cahilliği”ne göndermede bulunularak, idareden mahrum olduklarına vurgu yapılmaktaydı:

Ovacık kazâsı ahâlisini bir takım sade dilân cühhâl aşâirden ve bu da birkaç ağavatdan ibaret olduğuna ve mâmâfih kazâ-yı mezkûr cümle-i

⁶⁶ “324 senesinde Dersim’de zuhur eden isyanın sergerdelerinden ve meşâhir-i eşkiyâdan Ceroğlu Şiho’nun derdesti hususunda mesâi-i fedâkârâneleri görüldüğü beyân olunan kesândan Arslan oğlu aşireti reisi ve Ovacık orman beki başı Mahmud Ağa’nın nişânla taltifi hakkında muâmele-i lâzime [...]” (BOA. DH.MTV. 4-110, 8 Teşrinievvel 1327/21 Ekim 1911). Ayrıca bkz. BOA. İ.TAL. 475-34, 5 Teşrinievvel 1327/18 Ekim 1911.

⁶⁷ BOA. MVL. 670-82, 16 Zilhicce 1280/23 Mayıs 1864.

⁶⁸ BOA. BEO. 3338-250305, 4 Haziran 1324/17 Haziran 1908; BOA. BEO. 3563-267181, 20 Mayıs 1325/2 Haziran 1909.

⁶⁹ BOA. DH.MKT. 2549-95, 17 Teşrinievvel 1317/30 Ekim 1901.

⁷⁰ BOA. BEO. 3563-267181, 20 Mayıs 1325/2 Haziran 1909.

ıslâhat ve emsâli gibi sâir nizâmât-ı mülkiyeden mahrum olmalarıyla [...] ⁷¹

Bütün bunlar yine de aşiretlere yönelik olumsuz bakiyenin yanında çok istisnâ örnekler olarak kalmaktaydı.

Osmanlı Devleti, Ovacık aşiretlerinin sessizliklerini korudukları durumlarda bile çevrelerindeki şekâvet hadiselerinden etkileneceklerinden endişe duydu. Çünkü devlet nazarında Dersim ve civarındaki aşiretlerin gerçekleştirdikleri saldırıların Ovacık aşiretlerine kötü örnek olacağı ve bu aşiretlerin de zaten şekâvete meyilli oldukları gibi bir ön kabul söz konusuydu.⁷²

Daha önce de belirtildiği gibi aşiretlerin kendi aralarında birtakım çatışmalara giriştikleri ve bundan ötürü birbirlerine can kaybı yaşattıkları vakalar da yaşandı.⁷³ Diğer yandan sergiledikleri toplu şekâvet hadiselerinden ziyade, ün yapmış popüler mensuplarla beraber çeşitli şekâvet ve yağma hadiselerine karışmış kişilerin isimleri de belgelere yansımaktaydı. Bunlar arasında Paşa, Veli,⁷⁴ Dedebeş oğlu Ağa,⁷⁵ Gülabi Uşağı aşiretinden Cano ya da Cuno,⁷⁶ Munzur,⁷⁷ Keçel Uşağı'ndan Boz Ağa oğlu Beko (Bego)⁷⁸ ve Koç Uşaklı

⁷¹ BOA. A.MKT.MHM. 432-75, 14 Teşrinisani 1284/26 Kasım 1868.

⁷² BOA. DH.SYS. 118-7, 9 Eylül 1329/22 Eylül 1913.

⁷³ “Ovacık kâzasında kâin Hozat karyesine iki saat mesafede Koç Uşağı aşiretiyle Karaballı aşireti beyninde nizâ ve uygunsuzluğun men' ve def'i [...]” (BOA. A.MKT.UM. 351-19, 26 Şevval 1275/29 Mayıs 1859); “Dersim'in Ovacık kazasının Kızık/Kızık karyeli Halil Ağa'yı Şam Uşağı aşiretinden Süleyman oğlu Ağa bir takım avanesiyle beraber katl eylediği cihetle mütecâsirlerin derdestiyle aşiret-i mezkûre ile Maksud Uşağı beynindeki muhâsama-i kadimenin tevsiüyle Dersim kıtasınca büyük bir fenalık vukûna meydan verilmemek üzere [...]” (BOA. Y.PRK.ASK. 55-77, 30 Mayıs 1305/11 Haziran 1889); “Ovacık kazasından ve Gâv Uşağından Seyid Han refâkatiyle iki yüz kırk nefer evvelki gün ale'l-seher Koço, Şam Uşağı eşkiyâsı üzerine hücum ederek vukû bulan mücadelelerinde Şam Uşağından iki telef iki mecrûh vukû bulduğu reislerinden Süleyman Çavuş'un dahi hanesini ateşleyerek ve dünkü güne kadar yanması devam etmekte olduğu ve bir müddetten beri eşkiyâ-yı mezkûrenin gerek ahâli-i mutîye ve gerekse yolculara gasb ve gârat [...]” (BOA. BEO. 30-2182, 23 Teşrinievvel 1308/4 Kasım 1892).

⁷⁴ BOA. Y.MTV. 23-12, 18 Ağustos 1302/30 Ağustos 1886.

⁷⁵ BOA. DH.TMIK.M. 20-91, 12 Teşrinievvel 1302/24 Ekim 1886.

⁷⁶ “Dersim Sancağı dahilinde kâin Ovacık kazâsına tâbi Gülabi Uşağı aşiretinden ve kıta-i tarik gürûhundan olub fart-ı şekâvetle bu havalide şöhib-yâb olan Cano/Cuno nam şahsı [...]” (BOA. A.MKT.MHM. 249-38, 2 Teşrinisani 1278/14 Kasım 1862). Ayrıca bkz. BOA. MVL. 642-70, 29 Teşrinievvel 1278/10 Kasım 1862.

⁷⁷ “Dersim Sancağı'nın Ovacık Kazâsı aşiretinin şakî-i meşhur Munzur ve rüfekâsı Ahmed ve rüfekâsının teşkil ettikleri çetelerin [...]” (BOA. BEO. 3093-231909, 19 Haziran 1323/ 2 Temmuz 1907).

⁷⁸ BOA. DH.TMIK.M. 258-29, 5 Kanunievvel 1323/18 Aralık 1907.

Ahmet'in isimleri yer almaktaydı.⁷⁹ Bu isimlerin dışında şekâvet erbâbından sayılan Zakaoğlu İbrahim, Ahmet, Deli oğlu Mahmut ve Topuzanlı Mahmut isimleri de kayıtlara geçmiştir.⁸⁰

Osmanlı'da olduğu gibi, Ovacık aşiretlerinin kol faaliyetleri ve devlete yönelik fiilleri Cumhuriyet dönemi belgelerine de yansdı. Aşiretler kendi aralarında zaman zaman anlaşmazlıklar yaşasalar da⁸¹ devlet karşısı eylemlerinde daha çok birlikte hareket ettiler. Hatta bu birlikteliklerini, kaza merkezini basmaya niyetlenecek denli ileri götürmeleriyle de ön plana geldiler.⁸² Aksi şekilde devlete sadakat ve bağlılıklarını bildirmeleri de yaşanan olumsuzluklar yahut gerçekleştirilen askerî operasyonlar sonrasında yaşanmadı değil.⁸³ Ama yine bir bütün olarak bu dönemde de daha çok olumsuz pratiklerle anılıp, kendilerinden şüphe edildi. Öyle ki bazı aşiretlerin her iki periyotta bu gibi eylemlerinde ortak hareket ettikleri de kayıtlarda yer aldı.⁸⁴ Fakat bunların hiçbirisi ne Osmanlı ne de Cumhuriyet dönemlerinde Koç, Reskan ve Semkan aşiretleri kadar birlikte anılmadı. Burada -öncesinde Nuri Dersimi ve Ali Kemal'in verdiği bilgilerden de anlaşıldığı üzere- Reskan ve Semkan aşiretlerinin yer yer Kocan'ın alt kolu olarak görülmeleriyle aralarında bir bağ kurulmasının etkisi de vardı ki bu ilişki bugün de dile getirilir.⁸⁵

B. Devlet Karşısı Bir Sürekli Muhalefet Üçlüsü: Kocan-Reskan-Semkan

Dersim bölgesinde bazı aşiretler Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan periyotta özel bir vurguya sahiptir. Bu ise belirtildiği gibi daha çok akraba ve hatta bazılarının alt kol olarak görülmüş olmalarından kaynaklıdır.⁸⁶ Bunların başında da hiç şüphesiz, Ovacık-Hozat-Çemişgezek bölgelerinde yerleşik

⁷⁹ BOA. DH.MKT. 1713-36, 19 Mart 1306/31 Mart 1890.

⁸⁰ BOA. DH.MKT. 1804-117, 21 Kanunusani 1306/2 Şubat 1891; BOA. DH.MKT. 2283-39, 29 Teşrinisani 1315/11 Aralık 1899.

⁸¹ BCA., 30-10-0-0-110-740-20 (3 Nisan 1930).

⁸² Arslan, Maksut, Bezga[u]r, Beyit Uşağı aşiretlerinin beş yüz kişilik bir güç ile Ovacık merkezi basmaya karar verdikleri kaymakam tarafından bildirilmiştir. BCA., 30-10-0-0-110-741-15 (7 Eylül 1935).

⁸³ BCA., 30-10-0-0-110-741-15 (8-9 Eylül 1933).

⁸⁴ Örneğin Kalan Aşiretine bağlı gösterilen Keçel ve Bal Uşağı'nın Osmanlı ve aynı şekilde Cumhuriyet dönemlerinde gasb ve şekâvet hadiselerinde birlikte anıldıkları görülmür. Bkz. BOA. DH.TMIK.M. 258-29, 5 Kanunuevvel 1323/18 Aralık 1907; BCA., 30-10-0-0-110-112-756-26 (10 Ağustos 1341/10 Ağustos 1925).

⁸⁵ Ali Kemal, *Erzincan*, 194; Dersimi, *Hatıratım*, 133.

⁸⁶ "Bu aşiretin [Koç Uşağı] Resik Uşağı nâmıyla yekdiğerine mücâvir olarak mukim bir şubesi vardır." BOA. İ.DH. 1467-1, 3 Cemaziyelahir 1326/3 Temmuz 1908.

Kocan (Koç), Reskan (Resik) ve Semkan (Sam) aşiretleri gelmekteydi. Bu aşiretlerin hareket alanları ve etkileri, söz konusu kazaların sınırlarından çok daha ötelere uzanmaktaydı. Özellikle çevre sancak ve vilayetlerin ahalisine yönelik gerçekleştirdikleri “kol” faaliyetleri mebzûl oranda şikâyete konu olup, bu fiillerinden ötürü kendilerinden bahsedilirken ya üçü ya da en az ikisi birçok defa birlikte anıldılar:

Dersim kıtasındaki Koç ve Şam ve Resim [Resik] eşkiyâsının istimâna davet ile adem-i icâbetlerinde kuvve-i mürettebe-i cünüdiye ile tedîb ve tenkilleri hakkındaki [...] Dersim Ekrâd aşâiri rüesâsının kısm-ı âzamı elde edilip muhtâc-ı ıslâh ve tedîb olan eşkiyâ ber vech-i maruz Koç ve Şam Uşağıyla Resim [Resik] eşkiyâsı gibi şirzime-i kalîleden ibaret olduğuna [...] ⁸⁷

Dersim Sancâğı aşâir-i bâgîyesinden Koç ve Şam uşakları Ekrad-ı bed-nihâdının birkaç senedir Çemişgezek ve Eğin ve Arabgir kazaları kurâsına ne suretle tecâvüz ederek ahâli-i umûmîye haklarında envâi mezâlîm icrâ ve emvâl ve mevâşîlerini ne vechle gasb ve gârete ictisâr edegeldikleri [...] ⁸⁸

Dersim'in Koç ve Şâm Uşağı aşiretinden bir takım Ekrâd âdet-i şekâvetkârâneleri vechle evvelsi gün Çemişgezek kazâsında civâr bazı İslâm karyelerine tecâvüzle [...] ⁸⁹

Dile getirilen bu fiillerinden ötürü kimi zaman doğrudan müdahaleyle aşiretlerden gasp ettikleri geri alındı. Bazen de “istimân” (af, aman dileme) ile itaate davet edilip, buna icabet etmedikleri durumlardaysa aralıklı olarak kendilerine yönelik özel olarak gerçekleştirilen askerî tedîb operasyonlarının muhatabı oldular: ⁹⁰

Dersim kıt'ası eşkiyâ ve eşirrâ-yı müstemirresi bu sene diğer senelerden ziyade kudurmuşçasına muhîtinde bulunan Kiğı, Kemâh, Eğin, Arabgir, Çemişgezek kazaları karyelerine her taraftan kol kol hücum ve tecâvüz ederek katli-i nüfûs ve nehb-i emvâl ve tahrîb-i büyût gibi fezâihe cüretle ahâli-i mutâyı fakr u zarûrete dûcâr ve feryâd ve tazal-lüm-i hâle icbâr eylediklerinden muhît-i mezkûrun en mühim geçid ve

⁸⁷ BOA. Y.MTV. 53-115, 15 Ağustos 1307/27 Ağustos 1891.

⁸⁸ BOA. İ.HUS. 16-111, 20 Nisan 1309/2 Mayıs 1893.

⁸⁹ BOA. DH.TMIK.M. 12-79, 10 Ağustos 1312/22 Ağustos 1896.

⁹⁰ Örnekler için bkz. BOA. DH.ŞFR. 150-100. 7 Ağustos 1307/19 Ağustos 1891; BOA. DH.MKT. 1861-59, 10 Ağustos 1307/22 Ağustos 1891; BOA. Y.A.HUS. 250-47, 11 Ağustos 1307/23 Ağustos 1891; BOA. Y.A.HUS. 330-20, 27 Mayıs 1311/8 Haziran 1895; BOA. DH.TMIK.M. 69-48, 15 Nisan 1315/27 Nisan 1899; BOA. BEO. 3143-235673, 28 Ağustos 1323/ 10 Eylül 1907; BOA. DH.TMIK.M. 257-25, 3 Teşrinisani 1323/16 Kasım 1907; BOA. DH.MKT. 2642-76, 19 Teşrinievvel 1324/1 Kasım 1908.

noktalarına kuvvetli müfrezeler konularak ve âdetâ Dersim kıtası dâirenmâdar abluka altına alınarak hıfz-ı âsâyîş ve emniyete çalışılmış ve ordu-yı hümâyûn merkezine civâr birkaç noktada rü'esâ-yı meş-hûre-i eşkiyâdan birkaç itlâf ve tenkîl edilmek sûretiyle bir dereceye kadar cüret ve cesaretleri kesr edilmiş ise de böyle ufak tefek tenkîlat ile her noktası bir eşkiyâ yuvası olan Dersim'in tedîb ve ıslâhı mümkün olamadığından ve ale'l-husûs Hozat ve Ovacık ve Çemişgezek arasında vâki Koç Uşağı ve Şam Uşağı ve Resik Uşağı nâm aşiretler en ziyâde şakî ve hûnrîz olup şimdiye kadar mükerreren üzerlerine asker sevk olunmuş ise de ıslâh ve tedîbine muvaffak olunamadığı gibi bundan çend sene evvel mezkûr Koç Uşağı bir mîralayî şehîd ve bir taburu hezîmete dûçar eyledikleri hâlde bir darbe-i tenkîl görmemelerinden dolayı pek ziyâde şımarmış ve civârlarındaki kazaların bütün mevâşîlerini nehb etmiş ve bir çok hasârât vukûa getirmiş olduklarından aşâir-i selâse-i merkûmenin bieyyi hâl tedîbi derece-i vücûba geleerek bi'l-istizân istihşâl kılınan irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhîye tev-fikan dört tabur nizâmîye ve iki dağ topu Harput Redif Livâ Kumandanı Mirlivâ Neşet Paşa kulları kumâdasıyla ve Dersim mutasarrıfı da beraberce bulunarak ve tedâbir ve esbâb-ı lâzîmeye de tevessül olunarak sevk ve tahrîk olunmuş idi.⁹¹

Bahse konu aşiretlerin genel itibarıyla otorite karşısı davranışlarına rağmen çok az da olsa istimanı kabul edip, gasp ettikleri hayvanları geri verdikleri anlardan bahsedildi ki bunlar da genel anlatı içinde çok tekil örnekler olarak kalmaktaydı:

Dersim'in Koç ve Resik Uşağı aşiretinden bazı eşkiyânın Kemâh kazasında vakî Hugosu-Hevğosu [?] Karyesinden yüz otuz altı res ağnam gasb ettikleri [...] aşiret-i merkûmenin ağnâm-ı mağsubeyi tav'an iade ettikleri bâdema mezkûr kazâlara tecâvüzatda bulunmayacaklarına söz vermiş [...] ⁹²

Oluşan bu algıdan ötürü söz konusu bu aşiretlere yönelik tek tek ya da üçü birlikte anılarak belirli aralıklarla tedip hareketleri gerçekleştirildi.⁹³

Üç aşiret içinde özellikle Kocan'ın otorite karşısı pratikleriyle, Dersim aşiretleri içinde adıyla en fazla ön plana gelen aşiret olduğu söylenebilir. Bun-

⁹¹ BOA. Y.PRK.ASK. 252-18, 18 Şevval 1325/24 Kasım 1907.

⁹² BOA. DH.TMIK.M. 225-11, 7 Haziran 1322/20 Haziran 1906. Burada ilginç bir örnek de söz konusu aşiretlerin gerçekleştirdikleri yağmaları iade etme hususunda hapis-te bulunan mensuplarının salıverilmesini şart koşmalanydı (BOA. DH.ŞFR. 176-58, 10 Temmuz 1311/22 Temmuz 1895).

⁹³ "Dersim'de Koç ve Resik ve Şam eşkiyâsının tedibine [...]" (BOA. Y.A.HUS. 516-126, 3 Teşrinisani 1323/16 Kasım 1907).

dandır ki bir yanda doğrudan devlet karşıtı fiillerinden, diğer yandansa el koyduğu malların geri alınması için üzerlerine çok sık askeri hareketler gerçekleştirildi.⁹⁴ Kocan'ın diğer aşiretlerle birleşip askere saldırmaması kadar,⁹⁵ tersi şekilde yer yer bazı aşiretlerin meydana gelen hadiselerden Kocan ve Reskan'ı sorumlu tuttukları için devletçe haklarında özel önlemler alınmasına neden oldukları da oldu.⁹⁶ Hatta Kocan'ın adı, sadece kendi fiillerden değil, dönemin şüpheli görülen gruplarından Ermenilere dair duyulan güvenlik endişelerinde de iş birliği şüphesiyle ön plana geldi.⁹⁷

Kocan'a yönelik Osmanlı döneminde oluşan algı, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında da sürdü. Bunu, 1926 yılında aşiretin doğrudan imhasına (*Koç Uşaklıların kâmilen imhâ edildiklerine ve edileceklerine kâni olunduğu*) başvurulmasından görülebilmek mümkündür.⁹⁸ Köyleri bombalanan Kocan'a yönelik operasyonlarda,⁹⁹ aşiret üyelerinden bir kısmı idam edilirken geride kalan mensupları da Dersim'den uzak mıntikalara sürüldü.¹⁰⁰ Hatta devamında, Dersim içinde yerleştikleri bölgelerden de zorla çıkarılıp, Elazığ'a iskân edildiler.¹⁰¹

⁹⁴ “Dersim’in Koçoğlu aşâiri tarafından vukûa getirilen tecâvüzâtın menî ve mağsubâtın istirdâdı için merkez livaya iki taburun i’zâmı hakkında Mamuretülaziz vilâyetinden te’kiden mevrûd telgrâfnâmenin nakliyle [...]” (BOA. Y.PRK.ASK. 256-33, 22 Nisan 1324/5 Mayıs 1908). Ayrıca bkz. BOA. Y.A.HUS. 305-98, 25 Temmuz 1310/6 Ağustos 1894.

⁹⁵ “Dersim’in Koç ve Maksud uşâkları aşâir-i sâiresinden mürekkeb bin kadar eşirrânın civara hâkim noktalardan asker-i mülûkânelerine kurşun tuttıkları [...]” (BOA. Y.MTV. 297-68, 13 Nisan 1323/27 Nisan 1907).

⁹⁶ Zâhiren dâhil-i dâire-i itâat olan mezkûr dört kalem aşiret [Ferhad Uşağı, Karaballı, Abbasanlı, Bahtiyarlı] halkından hilâf-ı rızâ-yı âli bir hâl vukûyuyla fâilî taharri olundukda civârını münasebetiyle ifâli vak’a mütecasirleri kendileri olmayub Koç ve Şâm Uşağı ahâlisi olduklarını iddia ve ısrarla tebriye-i zimme çabalamakta bulunmuş olmalarına mebni bunların behemahâl taht-ı inzibât ve itaâte alınmaları derece-i vucûb ve elzemiyyette görülmüştür.” (BOA. Y.PRK.UM. 32-108, 11 Eylül 1311/23 Eylül 1895).

⁹⁷ BOA. Y.MTV. 65-111, 5 Ağustos 1308/17 Ağustos 1892; BOA. Y.PRK.ASK.84-67, 16 Ağustos 1308/28 Ağustos 1892; BOA. Y.MTV. 303-15, 30 Eylül 1323/13 Ekim 1907. Ayrıca bkz. BOA. A.MKT.MHM. 551-22, 4 Teşrinievvel 1323/17 Ekim 1907; BOA. Y.PRK.UM. 80-66, 9 Teşrinievvel 1323/22 Ekim 1907.

⁹⁸ BCA., 30-10-0-110-740-8 (4 Aralık 1926).

⁹⁹ BCA., 30-10-0-126-901-37 (9 Eylül 1926).

¹⁰⁰ BCA., 30-10-0-110-740-9, 27 Aralık 1926. Danzik'ten Keçel Uşağı ve diğer aşiret reislerinin Seyit Rıza ile aralarında olan münazaradan ötürü barışmak için Ovaciğe gitmeleri için bkz. BCA., 30-18-11-23-7-2 (2 Şubat 1927).

¹⁰¹ BCA., 30-10-0-81-530-18 (4 Mayıs 1930).

VII. Sonuç

Dersim'in Kızılbaş-Kürt aşiretlerinin otorite karşıtı faaliyetleri, bölgenin 16. yüzyılda Osmanlı egemenliğine girişiyle resmî belgelerde yer bulmaya başladı. "İç Dersim" olarak nitelendirilen alanda yerleşik Ovacık'ın aşiretleri de *Desim*, *Ducik-Tucik*, *Şeyh/Şıh Hasanlı Kürtleri* gibi kategoriler içerisindeki varlıklarıyla bu anlatıda yerlerini aldı. Tarih, Ovacık-Hozat-Çemişgezek üçgeninde yerel egemenliği elinde bulunduran Şeyh/Şıh Hasan ve Seydan aşiretlerinin bölgedeki etkinlik ve otoritelerine özel bir dikkat çeker. Böylesine bir durumun inşasında, bölge ve civarındaki mutî Hıristiyan halk (ekseriyetle Ermeniler) ile Sünnilere yönelik baskılarının rolü bulunmaktadır. Tabii aynı şekilde aşiret olgusunun doğası gereği kendi aralarındaki ilişki ve çatışmalar da göz ardı edilemez. Bütün bunların özellikle devlet otoritesine karşı fiillerle birleşmesiyle de aşiretler, "şaki" yahut "eşkıya" olarak adlandırılıp, anıldılar. Bu bakımdan, kahir ekseriyeti Seydanlı ve Şıh Hasanlı olup Ovacık'ta yer alan aşiretler kadar, yine Ovacık ile Çemişgezek ve Hozat ile birlikte Pülümür mıntkasına uzanan bazı Seydanlı aşiretler de çalışmamıza konu 19. yüzyıl ve sonrasındaki şekâvet hadiseleriyle devlet nezdinde varlıklarını daha fazla hissedilir kıldılar.

Aşiretlerin karıştıkları eşkıyalık yahut otorite karşıtı pratikler coğrafya, alışkanlık, ekonomik üretim-tüketim ilişkileri vb. etmenlerin etkisiyle şekillenen yaşam anlayışlarına da ışık tutar. O nedenle Dersim aşiretlerinin Kızılbaş olmaları hasebiyle, bu kategori dışında kalarak, resmi otoriteye boyun eğen halka yönelen talan faaliyetlerinin, bu pratiklerin yöneldiği kesimlerin Kızılbaş olup-olmamalarından ziyade, kendileri gibi örgütlü bir aşiret gücüne sahip olmamalarıyla da yakın bir ilişkisi vardı. Zira bu gücün, "askeri" ve "siyasî" açıdan çevrelerindeki muadilleri olan Sünnî Kürt aşiretlerine pek yönelmemesi dikkat çekiciydi. Aynı şekilde civarlarına gösterdikleri kadar olmasa da söz konusu Kızılbaş aşiretler, yeri geldiğinde bu faaliyetleri birbirlerine karşı yöneltmekten de geri durmadılar. O nedenle aşiretlerin söz konusu faaliyetlerinde nüfuz ve silah güçlerini kullanarak açıktan ve dolaylı şekilde talanlara giriştikleri ve bunun da daha çok bahse konu fiillere maruz kalanların benzer avantajlara sahip olmamasıyla ilişkili olduğu mantığa daha yakındır. Yani bu talanların mutlak bir korelasyonla, bunlara maruz bırakılanların inançları ile ilişkilendirilmesi -üstelik birçok örneği söz konusu olsa da- pek mümkün değildir. Yani aşiretler çoğu zaman karşılarında kendileri kadar örgütlü bir güç görmediklerinde bu eylemlerini sürekli hale getirmekten sakınmadılar. Talana gittikleri köylerde çatışmaya girip kayıp aldıkları örnekler de olmadı değil ki bu kez de yeni baskınları motive eden bir unsur olarak "intikam" güdüsü devreye girdi.

Ovacık'ın Şıh Hasan ve Seydan grubu aşiretleri, diğer ilçelerdeki kol ve akrabalarıyla, Osmanlı'dan günümüze bölgedeki ocak örgütlenmesindeki

(sonradan meydana gelmiş birtakım istisnalar dışında) etkinliğiyle bilinen Derviş Cemal Ocağı'nın talipleridir. Benzer bir farklılık, söz konusu aşiretlerin konuştukları Kırmancı/Zazacanın, Dersim bölgesindeki diğer aşiretlerin (özellikle de Doğu Dersim) konuştuğu aynı dilden, fonetik ya da ağız olarak farklılaşmasında da görülür. Bunda, diğer aşiretlere nazaran, bölgeye sonradan gelişleriyle gerek kendi geçmişleri gerekse gelişleriyle beraber eklenedikleri kültürel alan ve çevreleriyle geliştirdikleri ilişkilerin rolünün de bulunduğu birçok özelliğin payının olduğu düşünülmektedir.

Çalışmamızda ele alınan Ovacık aşiretlerinin otorite karşıtı davranışlarına dair sunulan tarihsel ve antropolojik anlatının olanak ve sınırları daha da genişletilip, farklı bakış açılarıyla da ele alınabilir. Fakat genelde Dersim, özeldense Ovacık aşiretlerinin Osmanlı döneminden itibaren sergiledikleri otorite karşıtlığı ve şekâvet hadiselerinin Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen 1937-38 askerî operasyonlarıyla meydana gelen katliamın (yerel ifade ile *tertele*) “meşruluğuna” -en azından belirli çevrelerin yaptığı gibi- altlık teşkil etmeyeceği/edemeyeceği aşikâr ve açıktır. Çünkü bu harekâtın amaçları arasında, diğer birtakım amaçlarının yanı sıra, dönemin Tunceli valisi ve komutanı Abdullah Alpdoğan'ın ifadelerine de yansıdığı gibi bir bütün olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde “aşiret hayatının lağvedilmesi” söz konuydu. Şüphesiz ki bu anlayışın nüveleri de 18. ve 19. yüzyıllarda, aşiretlerin tamamen ortadan kaldırılmasalar da kontrol altına alınmaları siyasetiyle Osmanlı'da atılmıştı.

Cumhuriyet ile birlikte, genel itibarıyla aşiret özelde de Dersim aşiretlerine dair Osmanlı'dan devralınan olumsuz bakış ile beraber tamamen ortadan kaldırılmaları ön plana geldi. Çünkü aşiret olgusu görünürde, düzensizlik ve “feodal bir sorun” olarak devletin aleyhine yönelik bir organizasyon olarak kodlanmıştı. O nedenle bu anlayışın ve Dersim'e dair geçmişten itibaren taşına gelen resmî algıdaki olumsuz imajının, kurulan yeni devletin asker kökenli bürokrasisinin inşa etmeye çalıştığı üniter, ulus-devlet mantığıyla birleşmesiyle 1937-1938 yılları arasında bölgede büyük bir insanlık dramı yaşandı. Yaşananların arkasındaki ana motivasyon üzerinde, henüz kısa bir süre önce kurulan Cumhuriyet yönetiminin bu yeni paradigma ekseninde, kendi resmî tarihsel hafızasıyla Dersim'e yaklaşmasının büyük bir rolü vardı.¹⁰² Burada Dersim'i diğer muadilleri içerisinde yine de özgün kılan, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e resmî algıda hem olumsuz bir imaj hem de “istisnai bir örnek olarak”, iki devletin de resmî otoritelerinin ifadelerindeki “iç oryantalist” söyleminin sürekli bir şekilde muhatabı olmasıydı. O nedenle çalışmamızın bu argümanlarından hareketle; 19. yüzyıldan 20. yüzyıla, diğer bir ifade ile iki devlet döneminde Dersim siyasetinin kısmi farklılıklar dışında bir

¹⁰² Bu hususta kısa bir süre önce yapılmış bir tez çalışması olarak bkz. Doğukan Demir, “Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Dersim (Tunceli)'de Toplumsal Mühendislik”, Yüksek Lisans Tezi, Munzur Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü, Tunceli, 2024.

süreklilik taşıdığını ifade edebiliriz. İşte tam da bu noktada, geç Osmanlı ile erken Cumhuriyet arasındaki periyodu esas alarak analize giriştiğimiz çalışmamızda, Ovacık aşiretlerinin özel bir yerinin olduğu görülmektedir. Bunda bilhassa (özellikle de Osmanlı döneminde), çevre ahalilerine yönelik talanları (kol) ve otorite karşıtı pratikleriyle dönemlerinin mevcut iktidarlarının nazârında her zaman özel bir ilgi ve algının konusu olmalarının payı vardı. Bundandır ki söz konusu yönlerinden ötürü spesifik olarak zikredilmeleri kadar özel birtakım müdahalelerin muhatabı oldular.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

A.MKT.MHM. 249-38	C.ZB. 22-1094	DH.TMIK.M. 257-10
A.MKT.MHM. 432-75	C.ZB. 70-3484	DH.TMIK.M. 257-25
A.MKT.MHM. 503-12	DH.EUM.AYŞ. 20-58	DH.TMIK.M. 258-29
A.MKT.MHM. 551-22	DH.EUM.AYŞ. 20-92	DH.TMIK.M. 273-10
A.MKT.MHM. 642-11	DH.EUM.AYŞ. 35-58	DH.TMIK.M. 273-11
A.MKT.UM. 351-19	DH.MKT. 1353-97	HAT. 81-3368
A.MKT.UM. 389-61	DH.MKT. 1633-15	HAT. 83-3445
A.MKT.UM. 501-74	DH.MKT. 1656-61	İ.DH. 797-64630
AE.SABH.I. 52-3680	DH.MKT. 1713-36	İ.DH. 1467-1
AE.SABH.I. 97-6614	DH.MKT. 1804-117	İ.HUS. 16-111
BEO. 30-2182	DH.MKT. 1861-59	İ.MVL. 312-13049
BEO. 144-10751	DH.MKT. 2283-39	MVL. 619-12
BEO. 413-30946	DH.MKT. 2549-95	MVL. 634-53
BEO. 510-38218	DH.MKT. 2642-76	MVL. 642-70
BEO. 1492-111841	DH.MTV. 4-110	MVL. 670-82
BEO. 2363-177203	DH.SYS. 118-7	Y.A.HUS. 250-47
BEO. 2611-195801	DH.ŞFR. 102-289	Y.A.HUS. 305-98
BEO. 2614-196002	DH.ŞFR. 150-100	Y.A.HUS. 330-20
BEO. 2614-196008	DH.ŞFR. 176-58	Y.A.HUS. 516-126
BEO. 2696-202176	DH.ŞFR. 181-20	Y.MTV. 23-12
BEO. 2704-202756	DH.ŞFR. 442-43	Y.MTV. 53-115
BEO. 2820-211431	DH.ŞFR. 443-80	Y.MTV. 65-111

BEO. 3041-228035	DH.ŞFR. 645-39	Y.MTV. 70-166
BEO. 3092-231900	DH.TMIK.M. 12-79	Y.MTV. 297-68
BEO. 3093-231909	DH.TMIK.M. 20-91	Y.MTV. 303-15
BEO. 3143-235673	DH.TMIK.M. 63-14	Y.PRK.ASK. 55-77
BEO. 3338-250305	DH.TMIK.M. 69-48	Y.PRK.ASK.84-67
BEO. 3563-267181	DH.TMIK.M. 107-34	Y.PRK.ASK. 108-1
C.DH. 62-3088	DH.TMIK.M. 171-8	Y.PRK.ASK. 252-18
C.DH. 92-4596	DH.TMIK.M. 174-24	Y.PRK.ASK. 256-33
C.DH. 114-5657	DH.TMIK.M. 176-7	Y.PRK.SGE. 7-16
C.DH. 247-12324	DH.TMIK.M. 179-9	Y.PRK.UM. 32-108
C.DH. 277-13821	DH.TMIK.M. 209-6	Y.PRK.UM. 80-66
C.ZB. 12-576	DH.TMIK.M. 225-11	

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

30-10-0-0-81-530-18
 30-10-0-0-110-740-8
 30-10-0-0-110-740-9
 30-10-0-0-110-740-20
 30-10-0-0-110-740-23
 30-10-0-0-110-741-15
 30-10-0-0-110-112-756-26
 30-10-0-0-126-901-37
 30-18-11-23-7-2

Milli Kütüphane

06 Mil. Yz. A. 9166.

Kaynaklar

Ahmet Cevdet Paşa. *Ma'rûzât*. haz. Yusuf Halaçoğlu. İstanbul: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980.

---- *Tezâkir, 21-39*, 2. Baskı. yay. Cavid Baysun. Ankara: TTK Yayınları, 1986.

Ali Kemal. *Erzincan: Tarihî, Coğrafi, İçtimaî, Etnoğrafî, İdarî, İktisadî Tetkikat Tecrübesi*. Resimli Ay Matbaası, 1932.

Aydın, Suavi ve Çiftçi, Erdal. *İmparatorluğun Son Aşiret Sayımı: Fibrüstü'l Aşâir*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

- Bozkurt, Serhat. “Bir Toplumsal Mühendislik Kurumu Olarak ‘Aşâir ve Muhâcirin Müdüriyyet-i Umûmiyyesi””. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2013.
- “Son Dönem Osmanlısında Aşiretlerle İlgili Yapılan Kanuni Düzenlemelere Dair Bir Bilanço Denemesi (1909-1917)”. *Aktör, Müttefik, Şakî: Kürt Aşiretleri*. ed. Tuncay Şur ve Yalçın Çakmak. İstanbul: İletişim Yayınları, 2022: 51-73.
- Çakmak, Yalçın. *Sultanın Kızılbaşları: II. Abdülhamid Dönemi Alevî Algısı ve Siyaseti*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- “Osmanlı Devleti’nin Dersim İnançına Yönelik Algısı ve Tasvirine Genel Bir Bakış”. *Tunceli (Dersim) Tarihinden Kesitler*. ed. Şahin Yedek. İstanbul: Hiper Yayınları, 2019: 157-179.
- “Mitik Bir Yurt’ Olarak Horasan’dan Dersim’e Şeyh/Şih Hasan Aşiretleri”. *Aktör, Müttefik, Şakî: Kürt Aşiretleri*. ed. Tuncay Şur ve Yalçın Çakmak. İstanbul: İletişim Yayınları, 2022: 91-130.
- Çakmak, Yalçın ve Şur, Tuncay. “Margins of Allegiance and Revolt: Relations between Kurdish Tribes and the State from the Late Ottoman Period to the Early Modern Republic”. *International Journal of Conflict and Violence*, 16 (2022): 1-15.
- Çalışlar, İzzeddin [yayına hazırlayan]. *Dersim Raporu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Demir, Doğukan. “Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet’e Dersim (Tunceli)’de Toplumsal Mühendislik”, Yüksek Lisans Tezi, Munzur Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü, Tunceli, 2024.
- Dersimi, M. Nuri. *Hatıratım*. Stockholm: Roja Nû Yayınları, 1986.
- Doğu Anadolu’da Toplumsal Mühendislik Dersim-Sason (1934-1946)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Doğu Anadolu’da Toplumsal Mühendislik Dersim-Sason (1934-1946), Krokiler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010
- Halaçoğlu, Yusuf. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. 4. Baskı. Ankara: TTK. Yayınları, 2006.
- Klein, Janet. *The Margins of Empire: Kurdish Militias in the Ottoman Tribal Zone*. California: Stanford University Press, 2011.
- Lindner, Rudi Paul. *Osmanlılar ve Göçebeler*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2000.
- Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*. İstanbul: Eren Yayınları, 1987.
- Örs, Orhan. *Aşiretçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık Kavşağında Osmanlı’nın Kürt Siyaseti (1876–1909)*. İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2019.
- Özbek, Nadir. *İmparatorluğun Bedeli, Osmanlı’da Vergi, Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839–1908)*. Ankara: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Sevgen, Nazmi. “Efsaneden Hakikate”. *Tarih Dünyası*, III/21 (1951): 882-886.

Şur, Tuncay ve Çakmak, Yalçın. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kürt Aşiretleri ve Devlet İlişkilerine Panoramik Bir Bakış”. *Kürtler ve Cumhuriyet*. haz. Ayhan Işık vd. Ankara: Dipnot Yayınları, 2023: 935-952.

Yıldırım, Mehmet. “Desimli Aşireti’nden Dersim Sancağı’na”. *Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/1 2012: 23-37.

---- “Diyarbakır Valisinin 1835 Tarihinde Ovacık Üzerine Seferi”. *Munzur Dergisi*, 42 (2016): 67-71.

Kişisel Görüşmeler

Zeynel Örnekle ile kişisel görüşme, 2 Ağustos 2022.

Mehmet Yıldırım ile kişisel görüşme, 16 Aralık 2022.

Öz: Dersim aşiretleri, bölgenin Osmanlı egemenliğine girişinden (1514) kısa bir süre sonra otorite karşıtı eylemleriyle gündeme geldi. Bu da Osmanlı’nın bütün hükümdarlığı süresince bölgedeki idari pratiğinin, evvela otoritesini tesis etmesi amacıyla hareket etmesine vesile oldu. Söz konusu süre zarfında daha çok Kızılbaş-Alevi kimlikleriyle ayrıştırdan bölge aşiretleri, hemen sonrasındaki Cumhuriyet’in ulus-devlet anlayışıyla birlikte inançlarının yanı sıra bu kez de Kürtlükleriyle gündemleştirildiler. Bu bakımdan hem tarihsel hem de güncel manada Dersim mıntıkasındaki Ovacık bölgesinin bu anlatı içerisinde özel bir yeri söz konusudur. Çünkü Osmanlı, özellikle 19. yüzyıldaki merkezileşme eğilimlerine paralel, Dersim’de egemenliğini tesise özel bir önem verirken, otorite karşıtı davranışlarıyla anılan “iç Dersim” bölgesindeki Ovacık aşiretleri de sıklıkla bahis konusu oldu. Bu durum Osmanlı sonrasında kurulan Cumhuriyet’in erken evrelerinde de devam etti.

Ovacık bölgesi aşiretleri, Osmanlı tarafından a-) bölgedeki “Ducık/Tujik” dağından hareketle “Ducık/Tujik Ekradı” b-) Birçoğunun mensubu oldukları aşiret yapılanmasının ortak adı olan “Şeyh Hasanlı aşiretleri” c-) zaman içerisinde Şeyh Hasanlıların alt kollara bölünmesiyle kendi müstakil adları ve son olarak d-) doğrudan kendi yerleşik oldukları bölgeden hareketle “Ovacık aşiretleri” gibi isimlerle anılmıştır. Bu çalışmada ilk olarak, Ovacık bölgesindeki aşiretlere dair güncel saha çalışmalarından elde edilen ampirik bilgiyle, yine bu aşiretlere dair resmî ve gayri resmî söylemdeki bilginin mukayesesi yapılmaktadır. Devamında, mevcut verilerden hareketle resmî belgelerde aşiretlerin 19. yüzyıl Osmanlısından erken Cumhuriyet dönemlerine değin şekavet hadiselerden ötürü resmî söylemde nasıl ele alındıkları irdelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Dersim, Ovacık, 19. yüzyıl, aşiret, şekavet.

Anti-Authoritarian Movements of the Ovacık Tribes of Dersim in the 19th Century and Later

Abstract: Shortly after the region came under Ottoman rule (1514), Dersim tribes came to the fore with their anti-authoritarian activities. This led to the Ottomans’ administrative practice in the region throughout its reign, which was primarily aimed at establishing its authority. During this period, the tribes of the region were mostly differentiated by their Kizilbash-Alevi identities, but with the nation-state understanding of the Turkish Republic, they were brought to attention with their Kurdishness as well as their beliefs. In this respect, both in historical and contemporary terms, the Ovacık region in the Dersim district has a special place in this narrative. This is because the Ottoman Empire, especially in paral-

lel with its centralization tendencies in the 19th century, placed a special emphasis on establishing its sovereignty in Dersim, while the Ovacik tribes in the “inner Dersim” region, which were known for their anti-authoritarian behavior, were frequently referred to. This situation persisted in the early stages of the post-Ottoman Republic.

The tribes of the Ovacik region were referred to by the Ottomans as a-) “Ducik/Tujik Ekradı” based on the “Ducik/Tujik” mountain in the region, b-) “Sheikh Hasanlu tribes”, which was the common name of the tribal organization to which most of them belonged, c-) “Sheikh Hasanlu tribes”, which acquired their distinct names, with the subdivision of the Sheikh Hasanlu tribes into sub-branches over time, and finally d-) “Ovacik tribes” based on the region in which they resided. This study first compares the empirical information on the tribes in the Ovacik region obtained from current field studies with the information on these tribes in official and unofficial discourse. Then, based on the available data, it analyzes how the tribes were treated in official discourse from the 19th century Ottoman period to the early Republican period due to the incidents of banditry in official documents.

Keywords: Dersim, Ovacık, 19th century, tribe, banditry.